

Szín

A MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET LAPJA

5/6

TARTALOM

Pálfi Ágnes: Ünnepeink 1

Pálfi Ágnes: Három haiku 1

Tömöry Márta: Szent László 1

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: Ünnepek, ünnepelési szokások 2

Tömöry Márta: A betlehemjárókról 8

Lipp Tamás: Vörösmarty ünnepei 15

Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor: Babó Antal, a faműves 18

A soproni Hetvennyolcas Galéria (Búzás Béla) 21

Barsi Hajna: Matyóföld és az északkelet-magyarországi régió bemutatkozása Varsóban 24

Romhányi András: Székelyföldi Civil Fórum 26

A Magyar Művelődési Intézet könyvkiadványai (Sághy Erna) 27

Könyvajánlás

Góddény Endre: Társalgás a dolgok velejéről

Molnár Tamás: Én, Symmachus. Lélek és gép valamint Igazság és történelem című könyveiről 28

Hírek, felhívás

SZÍN 5/6 – 2000. december

SZÍN – országos közművelődési folyóirat. Megjelenik kéthavonta. A Magyar Művelődési Intézet lapja.
Szerkesztő bizottság: Bóka Mária (Székesfehérvár), Gyulai Lajos (Miskolc), Jagasics Béla (Zalaegerszeg),
Kary József (Eger), Romhányi András (Magyar Művelődési Intézet), Szabados Péter (Kaposvár).

Főszerkesztő: MÁTYUS ALIZ.

Kiadja a Magyar Művelődési Intézet. Felelős kiadó: FÖLDIÁK ANDRÁS.

A szerkesztőség címe: 1011 Budapest, Corvin tér 8.

Postacím: 1251 Budapest, Pf. 101. Tel.: 201-5053; Fax: 201-5764

e-mail: kalmarj@mmi.hu

Magyar Művelődési Hálózat Információs Rendszere MMHIR www.mmi.hu

Megrendelhető a szerkesztőség címén.

Évi hat szám ára áfával: 607 Ft + postaköltség.

Borítóterv: Szüts Eszter.

E számunkat Bakos Ildikó szobrászművész rajzaival illusztráltuk.

ISSN 1416-6925

ÜNNEPEINK

„Már rég csak azért van Húsvét/ Hogy az emberek ünnepelhessenek/ Most ennek jegyében készül a város/ Kavarog a piaci tömeg” – írta a tízéves gyereklány, a bölcs koravén, aki voltam.

Nagy László *Arccal a tengernek* című új kötetét, s benne a *Menyegzőt* úgy három évvel később, 1966-ban olvashattam. A költő prózai vallomása e versről mostanában került újra a kezembe: „... a bolgár tenger Neszebar nevű szigetén, a szabad ég alatt láttam egy lakodalom kezdetét. Állt az új pár a sziget csücskén, szólt a zene, ivott a násznép, koccintott a fényképezőgépes külföldi turistákkal. Folyt az ünnepi ceremónia. De ez nagyon sokáig tartott. Úgy éreztem, a két fiatal egybekelése csupán merő ürügy a huzamos dáridózásra. Nekik csak várniok lehetett, csak álltak szoborszerűen, fájdalmasan nézve a hullámokat, a tenger fenséges aktivitását.”

Én nem akartam ott lenni a saját esküvőmön.

És nem tudom ma sem, hogy ott voltam-e.

De 1972-ben bizonyosan ott voltam Halász Péter lakás-színházában, amikor leült közénk a kisdedet szoptató Mária, s mellé a felnőtt, mosolytalan Krisztus – miközben a padlón egy újságpapírral letakart vak hadirokkant arról beszélt, hogy miért is szereti úgy a Mestert, a Nagy Rendezőt.

Én azóta tudom, hogy mégis igaz, hogy mégse csak ürügy a Húsvét, és azóta tudom azt is, hogy mire való a színház.

S a versek? Magát az *ünnep* szót, amennyire emlékszem, egyetlen egyszer írtam csak le, a *vér* metaforájaként: „Fölriadsz/ arcomra látsz/ sötét és könnyű/ Elszabadult/ egy öklbe szorított kendő// Vér az ujjadon/ ünnep/ Megsímogattad a lábom/ mielőtt futni kezdett// Csizmás asszonyok mossák a hidat/ Hány fellobogózott víz!/ Megkettőzi az arcod és visszabeszél// Olvashatatlan múlt időből/ apám sír, ajtót nem nyitott// Elejtett görbe kő szemembe karikázik (...)” (*Perceink*, 1977.)

Egyik barátom a nyolcvanas évek elején, odahagyva a tudományos intézetet és a várost, házat vett falun, s lovakat. Pünkösdkor az ő pilisi birtokán gyűltünk össze éveken át. Pogány tavaszünnep volt, majdnem zavartalan, s majdnem egészen a mienk. Erről is született egy vers: „kislány integetett a pajta tetejéről/ és megindultak az ég vizei// valaki gyertyát gyújtott a fűvön/ valaki akácvirágot morzsolt ujjá közt/ valaki megfogant és álmában mosolygott/ valaki virrasztott a baljós szigeten// nem gondolt árulásra” (*Pünkösöd*, 1981.).

1980-ban először jártam Nyugaton. A következő idézet akkori naplóból való: „Egy kicsi gótikus templomban végigné-zünk egy esküvőt, majd a Notre-Dame-ban egy misét. Közna-pi, családias rituálé mind a kettő, a misén a főpap zöld alapon sárga mintás „impresszionista” palástot visel. Nyilvános ma-gánügy a ceremónia, s mikor a felszólításra a véletlenül épp egymás mellett állók kezet fognak, egészen természetesen tesz-em meg én is.”

Az ünnep képessége egyenértékű a munkára való képességel – ez jut eszembe az Eiffel-torony előtt görkorcsolyázó felnőttek és gyerekek láttán. Itt a középkorúaknak és az öregeknek is joguk van a játékhoz. De vajon alkotni, teremteni lehet-e itt, ahol örökké mintha vasárnap volna? Új ismerősöm, a képzőművész Major Kamill nyolc éve él Párizsban, a temetőket festi.

Életem első nyilvános ünnepét, 45. születésnapomat 1998 januárjában rendeztem meg a Szkénében. Ez a Hattyúdal Színház regöléséhez kapcsolódó rituálé a magam „apokrif” óév-búcsúztatója volt. „Halálnak halála”: az újra 18 éves Mária (egy tanítványom) Kánai Menyegzője azon a januári éjszakán, mikor a Vízöntő havába lépünk.

Az égi nász csodája: ingyen kegyelem.

S az ünnep: örök Advent – készenlét e csodára.

1998. október 4-én, Assisi Szent Ferenc névünnepén

Pálfi Ágnes

Három haiku

Tömöry Mártának

izzad a kátrány
szőnarany pikkelyeket
pattogat a Nap

o

szívem a gyilkos
késedet köszöri
megnyílik a Föld

o

úszik a házunk
életem elkötd-e
hintáztat a Hold

Nyírbátor, 1999.

Tömöry Márta

Szent László

álomból előcsillanó
aranylemez
leheletvékony
aranyfüst-lemez
elfújja egy száj
gyűrődik meghasad
akár a kárpit
mögötte fénypor kavarog
kékezüstaranys
lepkéhtmpor
lassan leszáll
s a László-herma
kiforog
belül üres
a páncéling
szemei rózsablakok
belül méhecske fény darázsfény
felerősödő zümmögés...

ÜNNEPEK, ÜNNEPELÉSI SZOKÁSOK

A szerzők könyvének „Látható és láthatatlan világok az ezredfordulón” (Új mandátum, 2000.) ünnepekről szóló fejezete – melyet az alábbiakban közlünk – előadásuk témájául szolgált a Szórakozás – szórakoztatás című, Kecskeméten az Erdei Ferenc Művelődési Központban 2000. október 5-6-án megtartott konferencián.

A kilencvenes években látványosan megváltoztak a magán és közünnep, az ünnepek jellege és az ünnepelési szokások is.

1. Az ünnep láttatása

Az ünnepek vonatkozásában nálunk talán az egyik leglátványosabb változás a kilencvenes években: az ünnepek kívülre kerülése, kifelé /is/ láttatása. Karácsony, advent közeledtével

az ajtókon adventi koszorúk,

az ablakokon a Karácsonyra utaló fűjt vagy ragasztott minták,

az autók ablakában kis színes, világító karácsonyfák jelennek meg;

az ablakokban esténként felragyognak a sárga fényvel világító gyertyák...:

látványosan ünnepre készülnek a családok.

Az ünnepi készülődés a kereskedelemben eddig is látványosan folyt, mindenki által jól érzékelhetően, a magánszféra ünnepi készülődése azonban sokkal kevésbé fordult a külső nyilvánosság felé. (Az eddig említettek kivül gondolhatunk a kertben vagy erkélyen feldíszített, kivilágított, messziről látható karácsonyfák terjedésére is¹). Hasonló jelenségek figyelhetők meg a Húsvét kapcsán is: az ablakokba kihelyezett barkaágak, a rajtuk lógó színes, festett tojások, a húsvétra kapott ajándék csokoládétojások és nyuszik mintegy közlik az arra haladóval és a szomszédsággal, hogy az ott lakó részt vesz az ünnepekben, része az ünnepet megtartók közösségének. Mik lehetnek a főbb okai az ünnepek ilyen megváltozott magánnyilvánosságának?

a.) Az egyházi (és egyéb, nemkívánatosnak, a hatalom szempontjából veszélyesnek minősített) ünnepek évtizedeken át tartó tiltott majd túrt volt ha nem is sorvaszthatta el a megünnepelésükhöz fűződő szokásokat, mindenestre belülre, a lakás falai közé, a privát szférába zárta, szorította azokat. A második nyilvánosságnak már a '80-as évek közepétől megfigyelhető erősödésével ebben a nem-hivatalos (de a szűkebb családnál mégis tágabb körű) nyilvánosságban kezdtek újjáéledni az addig csak megtúrt, vagy államivá változtatott (lásd március 15. és az egyre látványosabb kokárdaviselés), deszakralizált (augusztus 20; Szent István ünnepe helyett az Új Kenyér és – a szocialista – alkotmány ünnepe; Húsvét: locsoló és tavaszünnepe); vagy egyenesen tiltott ünnepek (október 23. megünneplése, a Batthyány örökmécsesnél a rendőrség által feloszlatott megemlékezések). Mindezek az ünnepek (az ebben az időben már egyértelműen hátráló hatalom lépésről-lépésre történő jóváhagyása mellett) fokozatosan újra kikertültek a nyilvános szférába, magánünnepekből újra közösségteremtő ünnepek lehettek.

¹ Ez a szokás, csakúgy mint például az ablakok matrica-, és spray-díszítése már a hetvenes-nyolcvanas évektől jelen van, de a kilencvenes években a korábnál jóval többen élnek vele; az ajtóra kifüggesztett adventi koszorúk pedig igazából csak a rendszerváltás után váltak jellemzővé (összefüggésben persze a – lelkiileg is – szabad vallásgyakorlás feltámadásával).

b.) Az ünnepek közösségteremtő ereje meghatározó abban, hogy az egyes emberek miért tartják fontosnak, hogy örömmel, gyászuk kifelé is látszék. Az egyén az ünnep külső jeleivel jelzi a magáéhoz hasonló – vagy éppen az attól eltérő – kultúrájú, hitű, stb. többiek számára, hogy mi az a kultúra, az a hit, stb., amit ő vállal; amit a sajátjának érez.

c.) Mert az ünnepek egyben kultúrkörök szimbolikus megjelenítői is. A '90-es években egyre fontosabbá vált az egyéni identitás, önazonosság meghatározásában, hogy milyen kultúrához, szubkultúrához tartozik valaki. S a Karácsony, vagy a Húsvét sokak számára nem csupán – vagy talán nem is első-sorban – vallási ünnepként jelentős, hanem mint egy kétezer éves kulturális tradíció (a keresztény kultúra) szimbolikus elemeinek vállalása.

d.) Az ünnep „kívülre kerülése” tehát az államszocializmus évtizedeiben elfojtott közösségformák újraéledésének jele, de egyszersmind jele az egyéni kultúraépítés egyebekben is megnyilvánuló tendenciájának is: annak, hogy a régi közösségi kultúrák elemei (az otthonokba-szorulás következtében is, de még inkább a modern, mindent áruvá, külsődlegessé változtató viszonyoknak köszönhetően) egyéni világok részévé válnak; minden egyén külön világot épít magának a közös kultúra elemeiből. Ezt a külön világot, az „ez vagyok én”, „itt vagyok én” üzenetét is kiteszi a legújabb idők embere ablakába, kertjébe: a közösség-erősítő gesztus mellett (vagy talán még annál is hangsúlyosabban) ez az – individuum megerősödött öntudatát kifejező – önreprezentáció a látványos jelenség egyik meghatározó tartalma.

2. Az ünnepek időbeli kiterjedése

Jellegzetes tendencia az ünnep-hétköznap arány eltolódása: az ünnepek egyre hosszabbak. A „kétnapos ünnepekből” három, sőt, négy napos szünidők lettek, a Karácsony (és a karácsonyi kellékek kavalkádjá) egyfelől kiterjedt szinte az egész Adventi időszakra, másfelől a korábban Vízkeresztkor lebontott karácsonyfák sok helyütt ma már a farsang végéig, szinte tavaszig állanak. (Igaz, néhol viszont már Karácsony második, harmadnapján kidobják őket). Mindkét jelenség az érzelmi megzavarodásra utal. Az ünnepi kellékektől való gyors megsza-badulás az elsivárosodásra, a végtelenségig nyújtani próbált ünnepi hangulat pedig arra a kétségbeesett kapaszkodásra, ahogy az emberek mindenáron rendkívülivé, ünnepivé akarják transzformálni életüket: éppen azért, mert sivárnak érzik. De hasonlóképpen meghosszabbodik a nyaralás, a téli, nyári, (tavaszi, őszi) szünidő is – ugyanis a modern ipari társadalom világában (a munkához kapcsolódó étosz megváltozásával, a bér munka általi elszurkítésével) elsősorban a pihenésnek, az ünnepnek van értéke, látszólagos szakralitása, a munkának, a hétköznapnak nincsen. Ám ez a szakralitás is csak látszólagos, az ünnep görcsös kívánása csak ürességbe torkollhat, ha a hétköznapok üresek (gondoljunk például Vaszilij Suksin: Vörös kányafájában a kétségbeesett ünnepelni akarásra: „Kell egy ünnep”...) Az ünnepek az esetek többségében elvesztették szakralitásukat, szentségüket, de éppen azért, mert a hétköznapok, a munka is elvesztette. Régen az ünnepek a hétköznapok rendjébe illeszkedtek, ott volt szabott helyük és rituáléjuk, s ez éppen azért, éppen azáltal volt lehetséges, mert mindennek (megszentelt) helye és rituáléja volt.

3. Az amerikai típusú ünnepek megjelenése

A Valentine-day (Bálint nap) új ünnepként való megjelenése a '90-es években, a Halloween, a Hálaadás Nap, a Challenge Day (A Kihívás Napja), vagy az amerikai stílusú születésnap partik terjedése, és más hasonló jelenségek arra figyelmeztetnek, hogy az ünnepelési szokások között is egyre inkább érvényesül az amerikai kultúra és életmód (sokak által kárhozatott, mások által mintának tekintett) hatása. Jobb módú, ehhez a típusú kultúrához vonzódó szülők gyerekeik számára a McDonalds-ban szerveznek születésnap partit, otthon rendezett születésnapokon jellegzetes amerikai luftballonok, és amerikai filmekben látott egyéb látványelemek alkotják az ünnepi dekorációt, s talán nem véletlen, hogy a tortagyújtás melletti énekként is egyre gyakoribb a „Happy Birthday to you” kezdetű dal; (ma már lassan több gyerek ismeri, mint mondjuk a korábban sok családban ünnepi köszöntőként hagyományozódott „Serkenj fel kegyes nép...” kezdetű népdalunkat).

Feltűntek már a „Just married”, vagy magyar variációként az „Új házások” táblák az autók ablakába kitéve, csakúgy, mint ahogy amerikai hatásra terjedtek el nálunk is az ifjú párt szállító autók „farkára” kötött, figyelemfelhívó zörgők, a hangos túlkölés. Egész Európában évtizedek óta beszélnek a szakemberek az **amerikanizálódás** jelenségéről: a Magyarországon a '90-es években szintén látványosan előretörő tendencia egyik – talán nem a legnagyobb jelentőségű, de azért fontos – eleme az amerikai kultúrának az ünnepi szokásokba való behatolása is.

Az okok között itt nyilván fontos szerepe van annak – mint erről később, a „Modellek a térben” című fejezetben még szó lesz –, hogy az amerikai minta az emberek egy részének szemében *a jólét, a boldog és szabad élet* szimbóluma, s ezért presztízs-jelkép is sokak számára. A másik fontos ok megint csak az üzleti világ terjeszkedése, s ennek köszönhetően az ünnep és a vásárlás, *mint fogyasztási alkalom* mind határozottabb kapcsolata (az amerikai áruk pedig a bolti kínálatban is mind nagyobb számban vannak jelen az ünnepi kellékek között is). S bizonyára igen hatékony az a határon átnyúló, az egész világot behálózó tömegkommunikációs kultúra is, amely szimbolikus látvány-elemeivel, ha nem is tudatosan, de mindenképpen hat az emberek fogyasztói szokásaira, értékvilágára.

4. Ünnep és üzlet

Az ünnepek elüzletiesedése évtizedek óta megfigyelhető tendencia: a kilencvenes években azonban az amerikai hatásoktól függetlenül is számos jelenségben megfigyelhető. Egyrészt az ünnepelés formái között szaporodnak a *pénzre utaló elemek*. Az ajándék egyre több esetben pénz, csekk, utalvány (a személyre szóló figyelmességek helyett). Terjed az a (korábbi értékrend, ízlés normái szerint inkább megütközést keltő) szokás is, hogy az ajándékot még az ajándékozó jelenlétében felbontják és felmutatják az egybegyűlteknél, mintegy jelezve, hogy az illető milyen nagy értéket adományozott, milyen sok pénzt költött. Temetésekkor a kegyeleti virágcsokrok helyett is mind gyakrabban pénzt adnak, azt hangoztatván, hogy a gyorsan hervadó egyszeri virághalom növelése helyett inkább ahhoz járulnak hozzá, hogy a gyászoló család később (a kapott pénzen) rendre friss virágot vihessen a síra. A pénz tehát mindinkább az érzelmek mellé, vagy éppen a helyükre tolakszik. Nem csodálható, hogy másrészt a *kereskedelem, a vállalkozás* is egyre nagyobb mértékben ráépül az ünnepekre; a Karácsony idestova a körülbelül egy hónapig tartó vásárlási kényszerrel azonosul; a különböző ünnepek jelentőségének növekedésével új üzletágak kapcsolódnak ezekhez is: kialakul a gimnáziumi ballagási aján-

dékok piaca; bérelhető autóbuszok a ballagási szerenádhoz; felvirágzik az esküvői videó-vállalkozás; a születéshez kapcsolódóan a magzatról készült ultrahang-felvételek, és videók; könyvsorozat jelenik meg, amelynek egyes köteteit a különböző névnapokon lehet ajándékozni; mások személyre címzett ajándékpalackok feliratozására, gravírozására szakosodnak; amerikai mintára minden lehetséges ünnephez előnyomtatott jókívánások² lepik el a trafikokat, papír-, virág-, és ajándékboltokat, stb.

5. Az öntevékenységi felértékelődése

Ugyanakkor a piaci típusú, talmi ajándékdömpinggel szemben – s éppen ezek terjedésére való visszahatásként is – egyre nagyobb a becsülete a kézzel készített, a kézműves hagyományokhoz kapcsolódó ajándékoknak, díszeknek, festett tojásoknak, házilag font adventi koszorúnak, a karácsonyfára szánt, saját készítésű mézeskalácsdíszeknek, stb. A kézműves-kultúra feléledéséről később még lesz szó, de – nem utolsósorban éppen az amerikanizált modell alternatívájaként is – jellemző az erre építő szemlélet terjedése a „kilencvenes évek” ünnepi szokásaiban is. (Ez elsősorban értelmiségi csoportoknál figyelhető meg, de hatásuk – mint sok egyébben, ebben is – továbbgyűrűzik más társadalmi csoportok körében is).

6. A gyerekszoba, mint külön ünnepi világ

Érdekes új jelenség az ünnepelési szokások között, hogy egyre több helyen figyelhető meg karácsonykor a gyerekszobába felállított külön karácsonyfa, a gyerek születésnapjára a gyerekszoba – vagy akár az egész lakás – ünnepivé varázslása, a gyerekszoba ablakainak kiemelt ünnepi díszítése Karácsony, Mikulás, Húsvét tájékán. Ezek az apró mozzanatok a gyerekvilág individualizálódásának, a gyerek önálló fogyasztóként való megjelenésének jelei. Ugyancsak felfigyelhetünk arra a folyamatra is, ahogy a korábban szokásos születésnap gyerekszúrok, „bulik” jellege is átalakul „gyerek-partyvá”, mind több elemében hasonulva a felnőttek külsődleges-formai mozzanatok meghatározta (cocktail-, garden-, és egyéb) party-jaihoz.

7. Az egyéni élet nagyobb, kerek évfordulóinak kiemelt ünnepként kezelése

Ugyancsak a '90-es évekre vált egyre szélesebb körben szokássá – s szintén az individualitás növekvő értékének megnyilvánulásként – az egyéni élet nagyobb, kerek évfordulóinak, 40/50/60/70/80/85 éves *születésnapoknak*, 25/30/40/50 éves *házassági évfordulóknak* szélesebb családi, baráti körben történő, az eseménynek nagy súlyt adó megünneplése. A születésnapokat többnyire eddig is megünnepelelték, változás abban van, ahogy az ünnep, az egyén legszemélyesebb ünnepe a szűkebb családi intimszférából a „közügyek világa” felé terjeszkedik. Elszaporodtak a tanítványok által szervezett nagy ünnepségek, általuk kiadott tisztelet-könyvek (Hommage à XY), az ünnepekre tiszteletére rendezett meglepetés-műsorok, stb. (Ez a jelenség is a „szimbolikus privatizáció” kortendenciájának azon megnyilvánulásai közé sorolható, amelyek egy részéről már volt, vagy lehetett volna szó: gondoljunk a hajdan egy-egy vidék fölött uralkodó várkastélynak „fözlülhelyezkedő” attitűdjére, amelyet ma tömegesen tesznek magukévá azok, akiknek ehhez kellő anyagi fedezetük van – tornyos paloták, baldachi-

² Olykor a legszemélyesebb érzelmek kifejezését kínálják az efféle sokszorosított képeslapok: „Úgy hiányzol!” „Sajnálom, hogy megbántottalak!” „Szeretlek, kedvesem!”, stb.

nos, „főúri” ágyak, stb.; vagy arra, ahogyan a kultúra, a szórakozás, az életélvezet közösségi formái közül – pontosabban azok közül a szórakozási formák közül, amelyek élvezetére a közelmúlt évtizedeiben csak közösen volt mód – a tőkével rendelkező egyén mind többet „megvásárolhat” magának: magánlakáson rendezett koncertek, színelőadások, vetítések; magánuszodák, házi tenispályák, a gyerekeknek a saját kertben berendezett komplett játszóterek; stb. Hogy ugyanazt a jelenséget több területen is felbukkanni látjuk, éppen annak a jele, hogy fontos, korjellemző tendenciáról van szó.)

Egy másik érdekes jelenség, hogy egyre szélesebb körben válik divattá a rendszeres, évenként ismétlődő nagy-családi találkozók szervezése. Ezekhez a nagyobb összejövetelekhez, ahol nem ritkán 50–100 ember is találkozik, gyakran vesznek igénybe *közintézményeket*, vendéglők különtermét, művelődési házak nagyobb tereit, iskolák kibérelhető helyiségeit, ahol az összegyűlt emberek le tudnak ülni, közös étkezéssel, beszélgetéssel erősítik meg *együvé tartozásukat*. Az egyén, az egyéni életút megnőtt jelentősége rejlik e mögött az érdekes új tendencia mögött is (s a közintézmény kibérlésével megint kifejezést nyer a *szimbolikus privatizáció* is); ugyanakkor ebben a jelenségben van egy másik, legalább annyira fontos mozzanat is: *az emberi kapcsolatháló* fontossága, hiszen ezek a találkozások rendre megerősítik a nagy-családi, baráti összetartozás érzését, tudatosítják és növelik az együttműködés lehetőségeit is.

8. Az esküvők ünnepelési szokásainak változása

Hagyományosan a falusi, de többnyire a városi polgári esküvők is, sok ember együttes ünnepi voltak, sőt, a falvakban, kisebb településeken közvetlenül vagy közvetve, de a település egésze részese volt az esküvői előkészületeknek (a templomban való kihirdetéstől kezdve, az ünnepi éttrend sokakat foglalkoztató előállításáig); a főutcán végigvonuló ünnepi menet éppúgy azt mutatta, hogy ez a magánünnep ünnep a közösség egésze számára, mint ahogy ezt jelezte a lakodalomba meghívott, nem ritkán száz–kétszáz fős vendégsereg is. Az elmúlt évtizedekben már a falvakban is egyre ritkábban került sor ilyen hagyományos, nagy lakodalomra. Aztán, valamikor a nyolcvanas években a trend kezdett megfordulni, s a '90-es évekre újra, *érzékeltetően megnőtt a nagy, látványos, komoly előkészületekkel megrendezett esküvők száma*. Ezek sok tekintetben hasonlóak a hagyományos nagy lakodalmakhoz, de sok mindenben különböznek is azoktól. Néhány jellegzetességük:

gondosan tervezett, díszes vagy hangsúlyozottan egyéni meghívók;

a ceremónia *helyszínének* körültekintő, s vagy a *reprezentativitás* vagy a *bensőségesség* szempontjait figyelembe vevő kiválasztása (egyházi esküvő esetén: melyik templomban és ki celebrálja a szertartást: az egyik változatban az eskető pap *rangja* /is/ fontos, a másik változatban viszont a házasulandók és a pap *személyes kapcsolata* – barát, gyóntató, hajdani oktató, stb. – kap kiemelt hangsúlyt);

az ünnepi műsor és menü összeállítása, egyáltalán: műsor készítése;

a menyasszonyi ruhák egyedi kivitelezése, vagy igen borsos áron történő kölcsönzése;

gyakran az egész család számára új, ünnepi ruha készül;

régbbsi szokások felelevenítése (tányértörés stb.);

részben más kultúrákból átvett *szimbolikus elemek* alkalmazása (rizsszórás, mint termékenység-varázslás, az említett amerikai „just married” szokások átvétele, stb.);

az *emleletes esküvői torta* (újra) megjelenése és közös felvá-

gása az ifjú pár által; (a városi esküvők esetében a torta méret-növekedése még szembeutóbb);

olyan terek birtokbavétele legalább az ünnep alkalmával, amelyekkel csak kivételesen kerül kapcsolatba az egyén, (Budapesten például: esküvő a Bazilikában vagy a Mátyás templomban, oda konflissal érkezés; múzeumokban, új, korszerű iskolák hatalmas köztereiben, művelődési házakban tartott lakodalom); vagyis megint csak: az ünnepi terek „privatizálása”.

Az esküvő videón való megörökítése is a legutóbbi idők fejleménye, kiegészítve és/vagy átvéve a korábbi fényképezkedési „szertartás” szerepét. (Évtizedeken át hálósobák falának élethosszig tartó dísz és a házassági kötelék szimbolikus emlékeztetője volt a dupla ágy felett elhelyezett esküvői kép; a városok, nagyobb falvak fotós-üzleteinek pedig – a városi nyilvánosságot az esküvő tényéről és a fényképen látható külsőségeiről, reprezentativitásáról értesítő, s ha később is ott marad, akkor ezáltal az idilli pillanatot időtlenné is merevítő – kedvelt kirakat-dekorációja). A videó azonban mást tud, mint a fotó: az esküvői-lakodalmi történések egész folyamata dramatikus eseménysorként örökíthető meg általa, s ezzel az esküvő, ez a fontos átmenet-rítus nem mint egy kimerevedett egyszeri szimbolikus pillanat, hanem mint egy tetszés szerint újranézhető, *az egyén kedve szerint újraélvezhető* mozifilm kerül be a családi emlékezetbe is...

A *formák* szerepének a fenti jelenségekben megfigyelhető egyértelmű növekedése mellett – és e formáknak tartalmat adóan – a *hagyományok felértékelődése*, és ismét csak az *individualizálódás* az a két fő tendencia, ami a '90-es évek változó esküvői szokásait jellemzi.

Az *individualizálódás*: – az én esküvőm/a mi esküvőnk legyen egyedi, csak ránk jellemző, annak minden kellékével együtt – ruha, zene, műsor, meghívón szereplő idézet, stb.;³ és a *tradíció*: – egyes régi szokások felelevenítése (a menyasszony kikérése, a vőfély aktív, ceremóniamester szerepe); vagy például az úgynevezett „táncházi esküvőkön” városi házasulandók esetében is vidéken tartott, a hagyományos falu életét felelevenítő szertartások; régi – középkori, ősi magyar – esküvői hagyományok, esküformulák, régi egyházi énekek, magyar ünnepi viseletek (újra-) beépítése az esketési ceremóniarendbe, és így tovább.

És a két tendencia összefonódik. Most, a századvégen végső soron a résztvevő egyének által felélesztett *hagyományok* is azt szolgálják, hogy az esküvő egyéni, az *egyén kultúráját kifejező* legyen, (ez esetben olyan egyének kultúráját kifejező, akiket éppen a hagyomány tisztelete jellemez). Másfelől viszont ahhoz a törekvéshez, hogy az esküvő valódi, emlékezetes élmény legyen az ember életében, a kiüresedett szertartások évtizedei után sokan nem véletlenül éppen a hagyománytól, a közösség erejétől remélnek támogatást (ha a „közösség” a fogódzókát kereső századvégi egyén számára az esetek nagy részében már és még inkább csak vágyott és többé-kevésbé absztrakt közösséget jelent is).

9. Városok, települések saját ünnepi

A közösségkeresés egészen másféle változataként a '90-es években feltűnően megszaporodtak a különböző települések

³ E törekvés szélsőséges példái a szórványosan már korábban is előfordult, de a kilencvenes években mind gyakrabban látható, az egyén valamilyen specialitására utaló és nagyon sajátos – a szokványostól igencsak eltérő – külsőségek között lebonyolított ejtőernyős, bűvár, barlangász, stb. esküvők is.

saját, a lokalitás összetartó erejét kihasználó, s annak megerősítését célzó ünnepei. Szinte minden település törekszik valamiféle saját ünnepi hagyomány felelevenítésére, vagy új, de a remények szerint a jövőben hagyománnyá váló ünnepi szokások kialakítására. (Csak néhány a nevesebbek közül: visegrádi, nagyvázsonyi, sümegi, kőszegi várjátékok, kapolcsi zenei hetek, sárvári folklór-találkozó, mohácsi Nepomuki Szent János ünnep, a háború előtti nagy vásárok felújítása, Őrségi Napok... a sort hosszan lehetne folytatni.) Érdekes végiggondolni, hogy milyen okai lehetnek ezeknek a törekvéseknek (azon túl, hogy a centralizmus leépülésével párhuzamosan – a rendszerváltás óta, de már az azt megelőző időszakban is – egyre nőtt az egyes települések önállósága, és apránként erősödni kezdett megrendült öntudatuk is). A szaporodó helyi ünnepek célja lehet:

a település individualitásának kifejezése; megmutatni és persze önmaguk számára is egyértelművé tenni: miben egyedi, miben sajátos az adott település;

törekvés a település mozgásterének (további) bővítésére (a „saját” ünnep ennek a törekvésnek egyik igen alkalmas szimbolikus kifejezője: ide máshonnan is érdemes eljönni, ránk érdemes odafigyelni; mi pedig nyitottak vagyunk a világ felé);

emögött rendszerint ott van a verseny is az egyes települések között (erőforrásokért, ismertségért, támogatásokért); a versenyképességet pedig az egyediség, sajátosság megerősítése, a településnek az ünnep által is növelhető hírneve csak fokozza;

közösségi törekvések erősítése (a település ne csupán emberek laza halma legyen, hanem őket összefogó, együttesen mozgósító, eleven élettel teli szerveződés – a tradícióvá váló saját ünnepek erre az aktivizálásra, az összetartozás tudatának és érzelmeinek erősítésére is alkalmasak lehetnek);

ezen keresztül pedig segíthetnek az egyének identitástudatának megszilárdításában is.

10. Vállalati ünnepek

Vegyes vállalatok illetve nyugati vállalatok kezdték el újra meghonosítani a vállalati ünnepek műfaját. Az éves teljesítmény összegzésekor, vagy a vállalathoz tartozás megerősítésére közös, „pozitív gondolkodást” sugárzó összejöveleket szerveznek. Gyakran ünnepi vacsorák, a vállalati ünnep számára megrendelt külön műsor, esetleg a vállalat eredményességét sugalló, rövid (profí cégek által elkészített) reklámfilm bemutatása, és ehhez hasonló akciók képezik ezeknek az ünnepeknek a főbb pilléreit. Ez az ünnepfajta egy töről fakad a lokálpatriotizmusnak az előző pontban részletezett önerősítő törekvéseivel, csak nem a lakóhelyi közösséget, hanem

a vállalathoz tartozás érzését kívánja megerősíteni. (Fukuyama részletesen ír újabb könyvében⁴ a „bizalom” szerepéről a gazdasági teljesítmény szempontjából; egy cégen belül a vezetés és a beosztottak viszonyában a bizalom, illetve annak hiánya meghatározhatja a teljesítményt: így a cégnek bőven megtérülhetnek azon rendezvények kiadásai, amelyek a családiasság, a „közös ügy”, az összetartozás érzéseivel növelik a dolgozók bizalmát). A vállalati közös ünneplés ugyanakkor

a sikeresség-, eredményesség-tudatot sulykolja (s ez mindegy doppingul szolgál a további teljesítményekhez: érdemes itt dolgozni, hiszen eredményesek vagyunk); végül a vállalati ünnep

az emberi kapcsolatháló megerősítését is szolgálja (hatékonyabb együttműködés várható egymást jobban ismerő emberek között...)

Hasonló célokat szolgál az a szokás is, hogy a vállalati menedzsment hosszabb hétvégére vidéki reprezentatív helyre, vagy külföldi útra vonul, (csoportosan, esetleg a családtagok bevonásával). Ennek megint több funkciója van:

jutalmazás, a csoporthoz tartozás erősítése, információcsere, rekreáció, pihenés, a cég reprezentációja.

11. Iskolai ünnepek

Az iskolát is mindinkább áthatják az ünnepek. A Diáknapok korábban csak egy-egy iskolában meggyökeresedett szokásainak és szertartásainak terjedése – fordított nap, diák-tanár meccsek, diák-igazgató választása, iskolai fesztiválok, iskolai vetélkedő-show-k (a mindenféle extrém feladatot kitűző szilveszteri tévéműsorok mintájára), jelmezbálok, stb. Az ilyen rendkívüli napok a kilencvenes évekre már akár egy hétig is eltarthatnak, sőt, nem egy iskolában jubileumi években már két ilyen hetet is beiktatnak egy tanév során.

A szülők által gyakran felpanaszolt, de azért egyre terjedő jelenség a szalagavatók, ballagások, gólyabálok minél nagyobb igényű lebonyolítása is. Ezek az ünnepek a családokra igen komoly anyagi terhet rónak, maga az esemény néhány óra alatt lezajlik, ám tízezres nagyságrendű kiadást jelent. Külön ruha készül gyakran az egész osztály számára – amely, ha szabásában (az egyediség, egyéniség sokszor említett megnövekedett fontossága szerint) általában eltérő is, de anyagában egyforma, s ezért újonnan kell készíttetni, ami a résztvevőktől jelentős anyagi hozzájárulást igényel –; külön (rendszerint szintén nem olcsó) koreográfia, (a hagyományos egy-két tánc – keringő, palotás – egyre több újabbal bővül⁵); nagyobb termeket (sokszor elegáns közintézményeket) bérelnek az ünnepi esemény méltóságát fokozandó; fotó- és videó dokumentáció készül az eseményről, stb.

Ezen iskolai ünnepekben (a gyerekek és fiatalok vidámság-és energialevezetés-igényének kielégítésén kívül) a lakóhelyi és a vállalati ünnepek elemei ötvöződnek: s lényegében hasonló lélektani célokat is szolgálnak, mint amelyeket az előző két pontban felsoroltunk (elég a „település” és a „vállalat” helyére az „iskolát” behelyettesíteni, bár kétségkívül több bennük a karneváli-bolondünnepi elem, (amit viszont a résztvevők életkora és az iskolának a másik két közösségformánál egyoldalúbb függelmi rendszere magyaráz).

Régi szabály, hogy minél nagyobb a viszonyok egyoldalúsága, megfordíthatatlansága, és az alávetettek ebből adódó frusztrációja, annál nagyobb szükség van a „gőz” időnkénti kieresztésére, a megszokott viszonyok, a szabályok időleges felfüggesztésére; hogy aztán visszatérhessenek a mindennapok „normális” hierarchiáihoz. Az más kérdés, hogy éppen az iskolai „bolondünnep” esetében ennél bonyolultabb az összefüggés. Amikor ugyanis az iskolákban (s az ő belső viszonyait is meghatározva: a társadalomban) a legdiktatórikusabb viszonyok uralkodtak, ezek diktatórikussága abban is megnyilvánult, hogy nem nagyon tették lehetővé az azokból való időleges kilépéseket sem. A „bolondünnep” az államszocializmus „puhulásával” kezdtek szaporodni, s mai elburjánzásuk sem valamiféle „iskolai elnyomás” visszahatása; sőt, a mai, liberalizált iskoláknak nem-

⁵ A táncrendben is hasonló tendenciák mutatkoznak meg, mint amelyekről a magánünnepek kapcsán már beszámoltunk: a nemesi tradíciót felelevenítő régi magyar tánc, a palotás; a paraszti tradícióhoz kapcsolódó néptáncok, a polgári kultúrát idéző táncok, (angol és bécsi keringő) és egzotikus kultúrákhoz kapcsolódó táncok (afrikai, skót, latin, stb.) együttszerepeltetése a mind hosszabb táncrendekben.

⁴ Fukuyama, F.: A bizalom. Bp., Európa, 1977.

csak diákünnepein, de *hét-köznapjaiban* sem ritkák a „fordított világ” jeleit mutató szerepcserék, a diákok és tanárok kapcsolatában megmutatkozó szerepzetavariok. (Bohóckodó tanárok, a tanárokat minden tisztelet nélkül kezelő – olykor egyszerűen lekezelő – diákok). Ennek ellenére az iskola mai formájában is még mindig éppen elég frusztráló elem van ahhoz, hogy a karneváli „fordított világ” kiváltsa a maga hagyományos, (időleges) felszabadító hatását.

12. Öregdiákok, településekről elszármazottak baráti kör találkozói

Az iskolákhoz azonban nem csak akkor (sőt, elsősorban nem akkor) fűződnek a diákoknak ünnepi érzelmei, amikor odajárnak. Évszázados szokás az öregdiákok kötődése az *alma mater*hez, de a kilencvenes években az ehhez a jelenségkörhöz sorolható események szembeötlően szaporodnak, s az ilyen típusú „ünnepek” időbeli kiterjedése is növekszik.

Az, hogy az érettségi találkozókra vidékről, sőt, külföldről is hazatérnek a volt diákok, korábban is szokásban volt (az más kérdés, hogy a rendszerváltással a hazlátogatók köre érthetően bővült); új jelenség azonban

- az érettségi találkozók több naposra szervezése;
- az összetartó osztályok tagjainak akár évenkénti, sőt, olykor havonkénti! találkozója;
- nyugdíjba vonult tanárok rendszeres összejövetele;
- volt diákok összehívása egyes iskolák 10/20/25/30.../100 éves fennállása alkalmából (ahol akár több száz ember is összegyűlik).

S a fenti, iskolai „hagyományörzéshez” hasonlóan: az egy-egy településről elszármazottak baráti körének rendszeres találkozói is azt tanúsítják, hogy itt önmagukon túlmutató jelenségekről van szó, mint például:

- a közös gyökerek fontosságának növekedéséről;
- az emberi kapcsolatháló fokozott jelentőségéről; hiszen a hajdani iskolai vagy szomszédai kapcsolatok – éppen a „bizalom” (és a megbízható információkhoz jutás) szerepének említett előtérbe kerülése miatt is (mert hát a családján, legbelső hozzátartozóin kívül kiben bízna inkább az ember, mint azokban, akiket gyerekkorától ismer, akikhez számos közös élmény fűzi) – egyre nagyobb szerepet játszanak a gazdasági – és egyéb érdekérvényesítő – csoportosulások létrejöttében);⁶
- az *identitás megerősítésének* általános igényéről.

13. A hétköznapokba beépített ünnepek

Végül az ünnepekkel kapcsolatban még egy érdekes tendenciáról érdemes szót ejteni. Az ünnepek és a hétköznapok világa nem minden időszakban és nem minden kultúrában válik el egymástól azonos élességgel. A két világ közti határok mozgásban vannak, s a '90-es évek ebből a szempontból is fontos változásokat hozott. Érzékelhetően nőtt az igény a hétköznapok ünnepibbé tételére: mind többen törekszenek arra, hogy apró, ünnepi mozzanatok találjanak a hétköznapokon belül. (A létfenntartó rohanás körülményei közepette persze ez a je-

⁶ A jelentős „alma materek” (lásd Oxford, Cambridge, Harvard, Yale, Sárospatak, Pannonhalma, Eötvös Kollégium, stb.) legalább akkora mértékben köszönhetik vonzerejüket, elit-gyűjtő szerepüket annak, hogy az iskola falai között kiépült kapcsolatokat később a gazdaságban, politikában, az önérvényesítés legkülönfélébb útjain lehetett kamatoztatni, mint oktatási színvonaluknak; s hasonló „biztosíték” lehet a származási hely közössége, egyes lokális közösségekhez tartozás is (lásd: vasiak, nógrádiak, stb. baráti körei – Budapesten is).

lenség is csak az emberek egy kisebb részének magatartásában bukkan fel, ám mindenesetre: felbukkan). Ahogy az angoloknál a hétköznapok elmaradhatatlan ünnepi szertartása a délutáni tea elfogyasztása, az iszlám kultúrában a műezzin hangjára a napi ötszöri ima, vagy ahogyan a déli harangszó nemcsak kettéosztja a napot, hanem évszázadok óta megőrzött ünnepélyességet csempész (legalább a harangszó idejére) világunkba, úgy találhatunk a mai életviszonyok között is számtalan kisebb vagy nagyobb, a mindennapokba beépíthető ünnepi szertartást, s úgy érezzük, a kilencvenes évekre a korábbiaknál erősebben jellemző az az igény is, hogy legalább a nap egy kis része emelkedettebb, s ezáltal felemelő lehessen. Néhány példa az „ünnepteremtés” mindennapi alkalmi közül:

a templomba járók számára eleve ilyen a reggeli vagy esti, illetve a vasárnapi *istentisztelet* szertartása;

törzsközönségüknek ilyenek az esti *táncházak*;

ilyen lehet az *esti vacsora*hoz (vagy legalább a hétfégi étkezéshez) ünnepélyesebben, szebben terített asztal, esetleg meleg gyertyafénnyel is megvilágítva: a hangsúlyozott bensőségesség hangulatát kínálva a napközben külön étkező (s az uniformizált és személytelen közétkeztetésben vagy a gyorsbűfék kapkodásában részesülő) családtagok számára;

a munkából hazatérő házaspár közös *kávészertartása* (vagy a Magyarországon is egyre terjedő teázás), amelynek érzelmi hatására egyébként a reklámok is erősen építenek („vigyünk ünnepi pillanatok a mindennapokba” – más kérdés, hogy a reklámokban ez az ünnepi pillanat is mint a reklámnak engedelmeskedő „fogyasztás” eredménye, illetve mint a reklámozott termékek velejárója jelenik meg).

Mi mindent adhatnak az egyes embernek, és miért lehetnek olyan fontosak ezek a mindennapokba beépített ünnepi elemek?

Először is kiemelnek az unalmas „taposómalomból”, az élet (egyre inkább) uniformizált nagyobbik részével szemben a változatosságot képviselik, olykor még a meglepetés örömet is magukkal hozzák;

megteremtik a mindennapi élet kapcsolatát olyan szférákkal, amelyek ezekben a mindennapokban kevéssé vannak jelen: összekötik az önmagát és életét túlságosan „hétköznapinak” érző embert a transzcendenciával, a művészetekkel, az esztétikummal;

nem utolsósorban pedig a pragmatizmus túlzott eluralkodásának ellensúlyozására is szolgálnak: – legyen olyan része is a napnak, ami nem a haszonelv jegyében telik el;

mindenképpen hat ezekben az ünnepi pillanatokban a kilencvenes években egyértelműen felértékelődő tradíció, amely kapcsolatot képez a múlt, a jelen és a jövő között;

az ünnep mindig közös; igazán ünnepelni csak (kisebb vagy nagyobb) közösségekben lehet, így az ünnepteremtés a mind individualizáltabb (és mind atomizáltabb) életben szükségképpen a növekvő közösség-igény kifejeződése is;

természetes igény az emberi élet tagolása is (nemcsak évek, hónapok, hetek, de napok, napszakok szerint is), s a hétköznapok „ünnepi” pillanatai ebben is segítenek.

Összegzés: Mi mindent jeleznek a '90-es évek ünnepelési szokásainak változásai?

Nyilvánvalóan egymással ellentétes tendenciákkal találkozunk (ezen az életterületen is). A kilencvenes évek magán- és közünnepeiben egyszerre jellemző egyfelől az egyén, az individualitás, másfelől a közösségiség szerepének növekedése (ami akár ugyanabban a jelenségben, ugyanannál az embernél is mo-

tiváló erő lehet); egyszerre jellemző egyfelől az **amerikanizálódás**, másfelől a **nemzeti kultúra hagyományai** felé fordulás (a mai ünnep-dívatnak ezt a két mintáját viszont általában nem ugyanazok az emberek, hanem egymástól eltérő érték-rendszerű csoportok követik).

Mindenesetre a kilencvenes évek ünnepeiben tehát meghatározó a **tradíciók megnövekedett szerepe**, az irántuk való fokozott igény (régielemek az ünnepi étrendben, a kenyérsütés szokásának felelevenítése városi háztartásokban, Húsvétkor vödör vízzel való locsolkodás – ugyancsak városon; régebbi korokat idéző ünnepi képeslapok kiadása, régi esküvői fogadalom-tételek felelevenítése, stb.);

általánosan jellemző **az egyediség, a személy kiemelésének fontossága**;

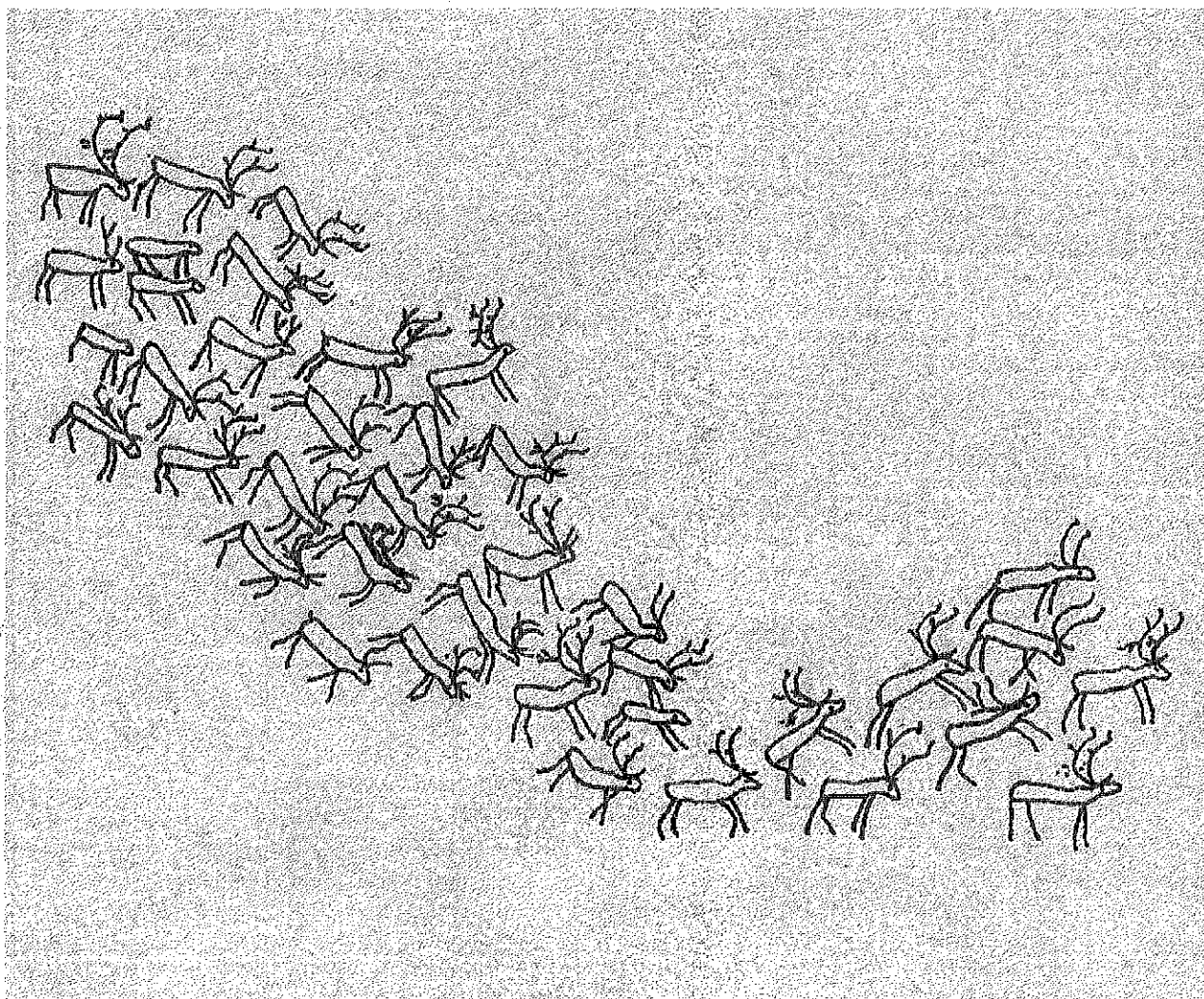
az **életszakasz-határok** szerepének megnövekedése (akár az esküvő jelentőségének fokozódásáról, akár a kerek születésnapok ünnepi szertartásairól mondtunkra gondolunk);

ugyanakkor a **közösség, a valahova tartozás iránti mind határozottabb igény**, s ezzel összefüggésben az emberi kapcsolathálót, összetartozás-tudatot megerősítő (és a közösség összeadó energiáival az egyént gyakran pszichofiziológiai értelemben is megerősítő) szertartások jelentősége (lásd települések ünnepei, nagycsaládi találkozók, iskolai ünnepek);

a **pragmatizmussal, hasznelvítéssel szemben** (mellett) más emberi szempontok előtérbe kerülése;⁷

a **különböző kultúrákból** származó ünnep-elemek összefonódása (például a születésnap szokásokban vagy a Karácsony rituáléjában).

⁷ A reformációt megelőzően az európai kultúrában csaknem 200 féle különböző ünnepet, ünnepnapot tartottak számon és ünnepeltek meg; a protestáns munkakultúra terjedésével járt együtt az ünnepek és ünnepnapok számának radikális csökkenése; ám úgy tűnik, a 20. században mindez ismét megfordult, a polgári kultúra újabb szakaszához érkezett.

A BETLEHEMJÁRÓKRÓL

Ötéves koromban Magyardombegyházán minden el volt már csomagolva, költöztünk, utolsó este átvittek a szomszédba. A betlehemesek! – súgta valaki. A túlvilág tört be velük. Vad és titkokkal teli, hatalmas Lények voltak. Máig emlékszem a havas bundák nehéz szagára, a pásztorok ugrásaira, forgásukra, ahogy botjaikkal feltörték a konyha tapasztott földjét. Félttem, és mégis ellenállhatatlanul vonzott a fényességes betlehem.

Első és talán máig legnagyobb színházi élményem ez. Ezért, hogy legyen a mai gyerekeknek is ilyen kincse, kezdtük el 1991-ben, próba-szerencse alapon a betlehemesek összehívását. S kiderült, hogy nem egyedül én őriztem e képet.

Emlékek, képek, emberek

1991-ben megjelent a betlehemes felhívás a tévében, s Balla Feri bácsi (árvagyerek, cselédsors, fogság, meghalt a fia, közelebb a hetvenhez) – feljött, egyenest a tévébe. Kiskabátban, a novemberi hidegben. A zsebéből elővarázsolt egy videokazettát. – Háromszáz forintot fizettem, hogy meghúzzák a harangot, hogy rajta legyen a hangja – mondta.

Balla Feri bácsit felfedezte egy tanárnő valami nyugdíjas műsoros esten, s bevonta, hogy a kunszentmiklósi gimnazistáknak tanítsa be a betlehemeset, ahogy ő gyerekként játszotta. S Kecskeméten csikós kalapban, maga is ott énekelt velük. Ez volt élete legszebb napja. A következő évben baleset érte, még a kórházban készített Icanak egy újabb betlehemet, mert az egér beleköltözött a régibe...

Horányi Ilus, ő is elment már... a fáma szerint erdélyi báró kisasszony volt, igényes bábtervező-rendező, s utoljára a pásztió isten szegénykéivel (Down-kórosok, bice-bócák) gömöri betlehemeset játszott. Hatalmas akarással adták a szép asztali játékot, rögzítette a video, ahogy ott hajlonganak, üdvözült mosollyal... Felejthetetlen, akár a ceredi, medvesaljai asszonykórus bölcsődalai, szólói. Egybecsengenek a visai pásztor-angyalok énekével. A hatéves Jancsika volt a legfiatalabb Mária a játékosok közt. Később meg is látogattuk őket gyönyörű szülőfalujukban.

A lövétei nagy, tizenhét személyes misztériumjáték hét pásztorának briliáns technikával előadott tánca.

A gyertyánfalvi pásztorok heródesjátéka a fekete medve-öreggel, feszes pászortáncsal, és kasmír kendő-palástos háromkirályokkal.

A bodoki asszonyok átváltozása, ahogy olcsó konfekció kabátjaikból kibontakoznak, pillangóként, s pompás zaborvidéki viseletükben, mint a királynők vonulnak a pestújhelyi templomba.

Megéltünk sok gyönyörű pillanatot. S nehezet is.

Kecskeméten a túljelentkezők fogadása válságot eredményezett. Akkor, ott, felvetettük: nincs tovább, nem lehet tovább csinálni. S másnap elem állnak a tassi gyerekek, meg a szoboszlói kecskézők. Kora reggel kimentek a piacra, s egy kalap aprópénzt, egész keresményüket kötényembe öntik. „Tessék az adósságba, hogy legyen betlehemes találkozó továbbra is”. A csapat fele cigánygyerek, ragyognak.

A balatonberényi öregek, akik egyikének a találkozó hetében levágták a lábát, de a többiek eljöttek, hogy még utoljára megmutassák azt a parádés bábtáncoltató betlehemet. A feleség láthatóan reszket egész játék alatt.

A zentai betyárok, karikás ostorral cserdítve az ártó szelle-

mek láthatatlan seregébe a kecskeméti állomáson.

A szegedi nevelőintézeti gyerekek, akik fényességes gyékény betlehemükkel elmentek a börtönbe is.

Paksi Imre bácsi nevelőintézeti gyerekei, akik azért betlehemeztek, hogy egyszer az életben ők is végigcelebráljanak egy disznótort. Aztán, már kikerülve az intézetből, „fiai” kísérik népi játékok készíteni, tanítani.

S a szentségházak: a görög katolikus csedregiek hatalmas üvegfalú betleheme, szép szobrokkal. A halmiak kivilágító áttetsző papír-remeke.

Vajon a váriak fürge ördöge ki tudott pattanni idejében a templomdobozból, vagy elvitte az ár, a falujukkal? Messzi zengő kórusukat nem hallották volna odafenn?

Egy másik Magyarországot ismertem meg ez idő alatt. A nagyvonalút, az adakozót, a melegszívűt. Az útra bocsátó falvakat, ahol a subákat, bő gatyákat, hímzett viseleteket kölcsönzik. Mohát a betlehembe, s pénzt az utazásra, a szegény önkormányzatok is összekuporítják. A falu híréért-nevéért? Hálából a játékosok végigjárják a falut.

Kallós Zoltán: Nagyon nagy élmény volt nekik (a visaiaknak) a magyarországi út, főleg, hogy legnagyobb részük sohase járt még Pesten, úgy nézett ki, hogy ez a szokás végleg elmarad. Két évvel korábban jártak utoljára, s az, hogy kijöttek, olyan lökést adott, akkora lett a lelkesedés, hogy karácsonykor végigjárták az egész falut. S a következő évben megismételték, turkával is kijöttek farsangkor. (Aztán felszívták őket a nyugati munkalehetőségek.)

Vélemények, aggodalmak és a munka

Az ortodox néprajzos felfogás szerint az autentikus hagyomány, az ősi, a teljes már úgyis a múlté, ha netán még élne halvány visszfénye, hasson otthon a saját közegében, ne tegyék színpadra, ne eresszük össze, nehogy felhíguljon.

Csak hogy, hol vannak már a régi falvak, ahol nyitva volt a kapu, s megkötötték a kutyát, hogy járhassanak a kántálók, kóringyálók, koledálók.

A módosult életterekben élők ne találkozhassanak? Elfogadjuk a felejtést?

Miközben mennyi mindent lehet tanulni e hagyományból. Ott van az asztal sarkán, kihagyó emlékezettel, nehéz kézzel leírt szöveg, a játék-fordulatokban megnyilvánuló nemzeti génusz. A gonddal őrzött, kikeményített, slingelt varrott helyi népviselet, s a viselők tartása. A tánclépések, a mimes gyakorlat, a gesztusok nyelve.

Ezek az emberek egy hónapig készülnek ma is, munka után próbálnak. A lövétei regula jelzi, milyen kemények a betlehemes társasági feltételek – templomban őrzik a kellékeket, a Szentestén a liturgia támaszként állnak, s kitajzanak jó hírt vinni, s a begyűlt pénzt a (nem dotált) egyház támogatására, a kalácsot, bort a közös lakomára adják. Melyik színháznak van szebb küldetése?

A máramarosi halmiak betlehemében a nagy kivilágított óra háromnegyed tizenkettőt mutat. (Három fertály ződre – fekdüjünk a fődre – azaz: ítélet alatt állunk.)

Bizony, ami még ma él, holnap az idős adatközlővel együtt az emlékezetből is kivész. Módszeres, rendszeres gyűjtés kellene,

lehetőleg a helyszínen, jó rögzítő apparátussal. Vagy csak gyermeki alázat az újratanulásra?

Világszerte védik már, mint élő nemzeti kincset – magukat a játékokat. Vannak nálunk is áldozatos nagy emberek, pénz, paripa fegyver híján. Kallós Zoltán, Újváry Zoltán, Együd Árpád, s túlhan Papp György, Jókai Mária, Bagu Balázs. S vannak a névtelenek. Bizonyítják, hogy így is lehet, muszáj.

Regionális találkozók, táborok: a nagykarolyi, moholi, bátyui, felsőöri – s legutóbb a brassói nemzetközi betlehemes fesztivál.

A mi 91-es találkozónk is elindított valamit.

„Itten toppa, zenmea tenkai”. Japán mondás: egy ponton áttörni, mindenfelé kiterjeszkedni.

Jegyzetek a betlehemes játék teátrális formáiról

Wakabayashi Kazuhiro, japán népi színház-kutató sok mindent tanulmányozhatónak vél a betlehemes szokásokban, s olyan fontosnak tartja, hogy évek óta járja a Kárpát-medence betlehemező vidékeit, s feljegyzéseket készít, ékes magyar nyelven:

A betlehemes játék a karácsonyi kántálás egyik dramatikus formája. Mint a kántálók és köszöntők, a betlehemes célja is jókívánság, annak ellenadójaként kapnak ennívalót, vagy pénzt – azaz egy kolduló szokás. A kolduló szokásokban nagyon gyakran valamilyen szimbólumot hoznak. A betlehemezés esetében ez a betlehem (kis templomocská), illetve csillag vagy bölcső-jászol. E szimbólum körül folyik a cselekmény.

A betlehemezés házról házra jár, úgynevezett költöző/vándorló játék. A szereplők a szobába, színhelyre egymás után mennek be, bemutatkoznak és behívják a következőt. Ebbe az egyszerű konstrukcióba feszültséget hoz az öreg pásztor azzal, hogy néhányszor megtagadja a bejövételt.

A betlehemes játék színházi, ezáltal a hétköznapi rendtől eltér. A szereplők versben beszélnek és énekelnek, ez megkülönböztetett, kiemelt jelleget ad a szövegnek. A nép ezt a megkülönböztetettséget, kiemeltséget kifejezi mozgással is. A vers és ének ritmusát követve oda-vissza járnak vagy keringenek, vagy bottal ütik a földet. Hangszert általában csengőn kívül nem használnak. A csengők és bot színezi a játékot, hangsúlyozza a ritmust. Régi, hagyományos játékokban formális (nem realizisztikus) a szereplők mozgása. A játékot szinte a ritmus és vers vizualizálásának nevezhetjük. Ez a mozgásrend azonban felbomlik, amikor a hagyomány megszakad. A játék felújítása elsősorban a szövegnek és az öltözetnek felújítása, az archaikus mozgásmód felidézése elmarad.

Az öltözet is a kiemeltség népi kifejezésének tekinthető. A népi színházi játékban tulajdonképpen azt használják, ami megvan a falusiak szekrényében. Pl. a katonának ugyanaz a ruházata, mint amit a mostani katonák viselnek. A fejre vagy kézbe kerülő kellékek elkészítése viszont tág teret biztosít a népi fantázia kibontakozásának.

Ünnepi jellege miatt a betlehemezés népszerű, általánosan gyakorolt karácsonyi szokás volt, és ismét azzá fog válni.

A régi városi betlehemjárók

M: Henni! Te láttál gyerekkorodban betlehemes játékot?

H: Én betlehemes játékot nem láttam, de betlehemes játékot én magam játszottam. Mi magunk állítottunk össze, préselt képekből, furnúrra ragasztva, kivágvá, én magam megcsináltam... Viszont betlehemi élőképeket templomokban láttam a jászollal, a Három Királyokkal, pásztorokkal, minden... Annak idején a Mária Terézia templomban például, mert a nagymama

ott lakott a Liliom utcában, elég közel volt, minden karácsonykor elmentünk oda. Ott nagyon szép betlehemek voltak...

Ilyen nagy figurák voltak, szinte marionett figurának lehetett volna használni... Nagyon szépen kidolgozva, gyönyörűek voltak. Nem, nem mozogtak. Be volt állítva a betlehemi jászol és a betlehemi figurák. Bent a templomban, mindig az oltár jobb oldalán volt felállítva.

M: Jártak betlehemesek városban is?

H: Hát mi magunk is jártunk! Persze!

M: Ismerősökhöz?

H: Nem csak ismerősökhöz... bementünk házakba is, az egész körutat végigjártuk annakidején. Bementünk a körútra, a belvárosba. A legtöbb karácsonyi éneket tulajdonképpen azért tanultuk meg akkor... és hangosan, udvarokban énekelünk és krajcárokat dobáltuk le. Aztán amikor összeakadtunk például olyan betlehemesekkel, akik éppen abból a kerületből valók voltak... úgy megkergettek, hogy az öcsém – az öcskös volt az angyal, valódi üvegszálas angyalhajat raktunk a fejére – és te, úgy megkergettek... szegénykém alig tudott szaladni... mert ugye majdnem bokáig érő fehér hálóing volt rajta, és így felhúztá, a nyakába, én meg a betlehemet szorongattam a hónom alatt, úgy rohantunk, mint az örültek...

M: Te minek voltál öltözve?

H: Én voltam az öreg... ilyen göröcsös görbe bottal – a Ligetből vágtuk –, és izé, kender-szakáll, bajusz, minden... Kucsma, kifordított kabát... és – ja, hogy bundának hasson, spárgával ilyen csomókat raktam rá – és így jártuk be...

M: Ketten jártatok?

H: Nem, hárman... ő volt a Hipp-hopp Pista. /nevet/

Hipp-hopp Pista, igen! „Gyere be, te Hipp-hopp Pista! – Nem megyek! Gyere be, mert... mert... megraklak a fűtykösömmel. – Minek menjek be? – Mert idebent jó meleg van, vár a terített asztal. – Milyen asztal? Mi van rajta? – Sütemények, sonka, kolbász...”

M: Kard volt valakinél?

H: Kard... fakard... az nála volt.

M: És a betlehemet ő vitte, vagy te?

H: Nem, azt én vittem. Aztán persze időnként letérdelt... Ja, nem, nem én! Nem, dehogy! Azt az angyal tartotta, az öcskös! Előtte egy szál gyertyát meggyújtottunk, hátul egy zseblámpát szereltünk bele, az még most is megvan. Hátul dupla fala volt, és a belső részén a csillagot kivágtam, a széle sárga, a közepe vörös, és a zseblámpa az pont a jászolt világította meg, úgyhogy nem a gyertya világított alulról felülre, hanem a zseblámpa, és mindig cserélgettük benne az elemet. Úgyhogy ahova bementünk, nagyon megnézték. Hátul volt egy picit kapcsoló is... Megvan, meg tudom Neked mutatni.

/Interjú Kemény Henrikkel, 1988. január /

A betlehemes játékok

A betlehemes játékok az évkörben a téli ünnepkör dramatikus szokásai közé tartoznak. A téli napfordulóhoz kötődő ünnepek az emberiség ősi ünnepei.

A téli ünnepkör nagy misztériuma a keresztény értelmezésben: ahogy a legsötétebb mélységből az új Nap, a bűnbe merült világ Megváltója jászolban, barmok közt születik.

A forma: körmenet, megállókka. Behozzák a házba a szentség szimbólumát, személyesen átélhetjük az égi vendég érkezésének csodáját. Látni láthatjuk a rejtett titkot, hallhatjuk a ki-mondhatatlant.

– Szabad e bejönni? – kérdik, s állást kell foglalnunk. (Aki nem engedi be őket, nem mennek többé hozzá hívásra sem.)

A régi faluban normatív funkciója van. Aki nem készül a fogadásra, annak a pap nem jelöli meg az ajtaját Gyertyaszente-lőkor, mikor a Háromkirályokkal, ministránsokkal járja a falut. (M, G, B betű kerül a kapuajtóra, ahová betérhetnek. Menyhért, Gáspár, Boldizsár a háromkirályok nevének kezdőbetűi.)

A magyar betlehemes játék kettős gyökerű. Őrzi az ősi természetvallások rítusait, hozzáigazítva azokat a keresztény vallásos gyakorlathoz. E játékokban a magyarok üdvörténete nyert színes variánsokat felvonultató dramatikus formát. E változatokban népünk egész habitusa, lelkisége megnyilvánul, minden időrétegével.

Mi magyarok, a sztyepei birodalmak korától, István sőt Szt. László idejéig birkóztunk a kereszténységgel, s annak formáival. Szinkretisztikus formák születtek e pogánylázadásokkal, képrombolással, hitvitákkal tarkított harcból. (Így egyesült Boldogasszony képében Szűz Mária a korábbi pusztai hit nagy Istennőjével, a hét Kisasszony tulajdonságait is felvéve.)

A középkorban a magyar ikonográfiában a bibliai Napkeleti bölcserekről íródnak az Árpád-házi szentkirályok jelzői: Szent István, az ős, bölcs atya, Imre az ifjú szűz, s László a középkorú harcos szent – ők a magyar Háromkirályok. (Hármuk Váradon álló szobra volt az őskép?)

S talán innen ered székely betlehemes játékaink egyik sajátos vonása, hogy a betlehemes játék élén érkező Heródes király a magyar szent korona stilizált mását viseli. S így betlehemes játékaink Heródes király szertartásvezető, a letűnt ősök menétét vezeti. Akár Szent István, az apostoli király, az egész magyarságot vezeti be az új hitbe.

Más verziókban – ahol a menetet kardos angyal vagy Huszár vezeti, a harcos szent (László) alakja kerül előtérbe. (A báb-táncoltató játék veres vitéze az ő alakváltozata.)

S van olyan játék, a trunki csángó betlehemes, ahol két király, egy felnőtt és egy gyermek érkezik a betlehemmel. Ősi, duális forma ez, a régít váltó új év figurában való leképzése.

A király/pap/huszár/csikós tehát belép, kijelöli a szent teret kardvágásokkal a négy égtáj felé, s inga-mozgással járva, prológusában a szent cselekedetek okát és foglalatát adja. Ezután balról/a túlnanból – átlép jobboldalra, s az új király szentség-házát őrzi, ügyeli a szertartást, hogy a végén majd lezárja a játékot, s elvezesse a sereget.

A király után bevonulnak a pásztorok, egyszerű pásztoroknak tűnnek, de szövegeik legalábbis kétértelműek, ruhájuk kifordított.

A küszöb, melyen átlépnek, a túlvilág küszöbe, az öreg 365 éves lelke /az Őév/ majd kiszakad, úgy esik be a színré.

S szóval meg is fogalmazzák, kik ők: „megjöttek a régiek” – egy korábbi világkorszak hősei, összevont állat-maszkjuk még az Állatok Ura funkcióra utal, de a játék szövege szerint már csak azok földi őrői.

S bár a pogány nomád hitvilágbeli Állatok Urából, rén- és marhacsordák égi gazdáiból szálltak le, kapcsolatuk az éggel, földdel, természettel máig töretlen. Az új király, Jézus, a Jó pásztor társuk, „céhbeli”. A mindenkori pásztorok joga és kiváltsága hát köszöntése, megajándékozása.

Nem véletlen a valódi pásztorok túlsúlya a népi játszóknál, napjainkig. S nem véletlenül éri épp őket elsőnek a megváltás új híre, s bennük van érzékenység meghallani azt.

Köztük is a legifjabb reagál legelőbb, s az öreg nehezen adja meg magát, kifordítja az új szent formákat, lefordítja magának a régire, s ezzel épp ő az, aki a Megváltó alakját beépíti, szervezeti, kultúránk ősrétegeihez kötve. „Szentebb vagyok én mint ti” –

mondja a komikus, pontosabban a groteszk figurává vált Öreg.

E típus megvan a keleti szent játékokban is – pl. a japán Okina nevű újévi játékokban. De fő szerepe van a lámaista cham színház Fehér Öregének alakjában is, aki egy előző világkorszak helyi istene, részeg, jóindulatú és áldásosztó.

S lényegében ilyen e figura szerepe nálunk is.

A pásztorok tánca, melyet az új királynak járnak, lényegében ugyanaz a nagy világ-újraindító, áldáshozó *istentánc*, mint Keleten.

A pásztorok közvetítik az evangélium üzenetét is: a kisdied, aki „a földre hozta az eget”, szolgáló formát öltve, alázatával tanít minket, hogy az igazi nagyság és erő a védtelen Gyermekek. *Jászolban ki érted/ barmok közt mind reszket/ a nagy szegénységben* – éneklük. Ez a feláldoztatás önkéntes vállalása, a bárány szerep.

S egyúttal a hatalmát, helyét átadni nem akaró, sőt a szegényeket – a királyszolga sugallatára – elűzni kész királyt (nemest, bő kovácsot) intik e játékok: *Óh, ti pogányoknál keményebb nemzetség.*

A pásztorok saját megbízóiknak, gazdáiknak is jól odamondanak: „*százszor kértem, egyszer is nem adott*”.

E jelenet a szaturnáliák fordított világára emlékeztet, a játékok a maszk védelmében büntetlenül kitémadhatnak, csipkedik, mustrálják vendéglátóikat, botjaikra felugrálva, mint valami lélekmadarak, a jelenlevők külszíne mögé pillantanak, pl. a kakasdi betlehemben.

A betlehemesek típusai, leírása

E játékok színházilag leggazdagabb formája a szakirodalomban *csobánolásnak* nevezett székely betlehemes forma igen régi – mutatja ezt az ősök (totem)állat-alakúsága.

E játék valahol katolikus missziók, ferences kolostori iskolák vidékén kialakult formája Bukovinából jutott el a betelepülő székelyekkel részint Dévára, s le az Al-Dunához, majd 45-ben délről menekülő seregeikkel a kis hazába, a Tolna megyei Kakasd, Érd stb. vidékére is.

E játékok szövege jószerint egyezik, a pásztorjáték hangsúlyai és stilizációs foka eltérőek.

Fő részek:

1. A bekéredzés

Külön kíséző, a csillaghordozó érkezik, majd a király, s a betlehem-hordozó királyszolga mondják el a prológot.

Mi nem azért jöttünk, hogy históriázzunk, hanem a Krisztusról egy példát mutassunk...

2. A szálláskeresés

Mária és József szállást kérő jelenete.

A liturgiából az egyházi diákszínházi színpadán csiszolódott forma az erdélyi betlehemes játékok része, szövege szinte szóról szóra egyezik Lövététől Kakasdig, Székelykevéig. József énekbeszéde, a recitálás, a pásztorok manós-fejhangú beszédmódja, s hogy mind fiúk a szereplők, Mária is; s a szimbolikus gesztusok mind archaikus középkori elemek – különös figyelmet érdemelnek.

Ez a szálláskereső rész a protestáns vidékeken többnyire elmarad. A mezősegi, református forma altípusban van szálláskeresés, de Máriát fiúgyerek alakítja – akár egész Erdélyben.

Velük, a szálláskeresőkkal – az idő küszöbén át – sorra némán érkeznek a pásztorok, s kezdődik a szent történethez kapcsolódó pásztorjáték.

3. A pásztorjáték

Bevonulnak, lefeküsznek aludni, az angyal kelti őket, s mennek a kis Jézus látására, s ajándékozására, az oferára, majd

áldást mondanak a háziakra, s ajándékot kérnek-kapnak, s elvonulnak.

A protestáns vidékeken e játékrész önállósul, s a szokás halványulásával is, mint legősibb, ez a rész marad élő legtovább.

A kakasdi, érdi verzióban a pásztorok, mint állat alakú szőrös-maszkos szellemlények szimultán játszanak, „helytelenkednek” a szent cselekmény alatt, hisz szellemek, láthatatlanok, jelmezek, maszkok rejtik őket.

A bukovinai ősfórmát őrző állat-maszkos csobánok megjelenése több fokozatot mutat. Az 1996-os évben ritka alkalom volt a négy változatot egyszerre látni, a VI. Betlehemes találkón.

A dévai – felújított játék – teljesen mimos-szerű, igen verbő játék, és gazdag a záró, töltekező része.

Az érdi pásztorok maszkjai: nyúl-, medve-, kutyaszerűek, nevük is van, Kicsike, Fekete, stb.

A kakasdiaké madárcsőrre képzett maszk, mozgásuk, botra felugrásuk virtuóz. Jellemző a Nyúlspakás és a Hamubotos duális harca, a sámán-szertartásvezető és az őt zavaró /élet-halál/ kettős állandó tréfás küzdelme. Ugyanígy a színek szerinti: fehér, fekete, tarka kiosztás is. A Nyúl az élet, a Hamubotos a halál.

Testi megjelenésükben nagyon is anyagiak e furcsa állat-maszkos, félig madár, félig medve, félig mókus stb. lények. Úgy ülnek, mint a bálványok, ki- és fel kell támasztani őket, az anyagi szó, néha tettleges rúgás kelti életre őket. A boton átugrás a túlannra, a halálból az életbe, az angyal szavára – gyönyörű színházi kép.

Az angyal szavát előbb nem akarják érteni – a dunántúli verziókban álmutat mesélik. A komikus elhallások értelme a bűnben alvó emberiség, az ó-ember viselkedése.

Külön kiemelt szerepet kap az Őreg, s az ő életre keltése.

Végre felkerekednek, s mennek oferálni, azaz ajándékot vinni Jézuskának.

4. Az oferálás, az ajándékozás

Látogatásuk Máriánál egyrészt a szent cselekmény része, megindultan adományt adnak a Jézuskának.

Domokos Pál Péter felhívta figyelmünket az ajándékozás „járványára”, aki ad, duplán kap is, az adomány tovább osztható, áldást hozó.

A pásztorok ajándékai többnyire jelképesek. Tejet, sajtot, bundát, bogláros szíjacskát – ételmezt, s hatalmi jelvényeket adnak, míg a háromkirályok ajándéka mirha, arany és tömjén. (Az égi királyság és mártírszentség jelvényeinek földi megfelelőjeként.)

Az ajándékozás szimultán közjátéka: a Hamubotos egyre visszaszökik, s mindegyre kirúgja őt a Nyúl-maszkos.

Az ajándékozás áldáshozó tánccal, énekkel ér véget.

A lövétei változatban a hét pásztor tánca, a hét istenfi ősvilági képét, illetve a görög kartáncokat idézi. A legnagyobb titkok vannak itt kitáncolva – mélyréteg ez, varázslat.

Végül, szinte kilépve a történetből, a háziakhoz fordulva jutalmukat kérik a játéért a pásztorok.

5. Az adománykérés

Jól beolvasnak a fukar gazdának, udvarolnak a gazdánénak.

Körtáncuk egybeesik a szent üzenet kitáncolt megfajlásával: *mit példáz ez nekünk? (Körben járnak, ki-kiállnak.)*

6. A záró rész

A történetet lezárandó, az ingaként járó Királyt lopva követi, elkapni készül a Hamubotos, s mikor az hirtelen megfordul, mindegyre átlép „egy másik idősíkbá”, ártatlanságot színelve.

7. A kínálás, a vendéglés

A házigazdák részéről történik. De a nagy töltekezés, az ivás, az evés is szent cselekmény.

E forma legősibb rétegei tárulnak fel a dévai játékban, ahogy a földön fekvő öregekbe az élet borát tölcserrel töltik. Ahogy ezek megélednek, eszünkbe jut a görög szatírtjátékok féktelen öröme az élet megújulásán.

A táncok, gesztusok külön elemzést érdemelnének, különösen érdekesek a pontozott, megakasztott körök, a botra felugrások, kitámadások. A lövéteiek, a jánokiak, a kakasdiak, az igazfalviak, a gyertyánligetiek, a visaiak őrzik eme archaikus táncnyelvet a legszebben.

8. A kivonulás

Egy utolsó, nagy áldáskérést mondva a háziakra, továbbindulnak az időben, örökre Betlehem felé. Ábrázolva így a hívő lélek állapotát, mely ünneptől ünnepig – a szent és köznapi idő egymásba éréseben – várakozásban telik, mint a gyerekeké.

Mivel a gesztusok, s az egész nyelv a szimbólumok nyelve, a cselekvések rituálisak, felfejteni csak a beavatottak tudják – de beavatódhat minden gyerekszívű ember.

A Duna tévében látható volt egy Székely betlehemes 96 karácsonyan. (1996. december 27.) Rádöbbsentem, koránt sincs vége még a meglepetéseknek betlehem ügyben. Kallós Zoltán szerint a belső-erdélyi betlehemeseknek, ami egy újabb altípus, igen nagy a bokra.

A lövétei szöveget adták elő hat szakáll-félmaszkos pásztor össel. Máriát, s az anygalt nő alakította. Sajátos volt benne az öreg pásztor kiemelt szerepköre. Mintegy előjátszott a többieknek, instruíta őket magas makogó mókushangon – akár az obi ugorok maszkosai.

A makkfálvi székely csapat betlehemesé kiforrott komikus forma. Volt benne fehér szakállú Föld-öreg, aki a végén puliszkát kevert, s drága (üveg) köveket dobáltak neki az angyalok. Kevert ott a világtengert, miközben két oldalról egy-egy pásztor próbált tőle botjával odakotorva csórni. Az öreg szemben ülve velünk, az időben evezett, mintegy az utat mutatva, s a hat pásztor, nekünk háttal ülve, követte őt az idő-csónakban. Magas manó-hangon instruíta őket, állandóan kommentálta a szent szövegeket. Kevert a puliszkát, mint Kaponyányi Monyók, a többiek igyekeztek elkotorni a kincseiből. A kép kiadta a világtengerből feljövő kincsek, a világ felosztását. A jelenet végén az öreg oldalra hengeredett. A többiek mozgása is csúszás, siklás, nem földi járás volt.

A bábtáncoltató betlehemek

Kialakulásuk pontos idejét homály fedi. Túlvilág és élők viszonyának leképezését látjuk, a nézőpont isteni: a báb-forma a túlann. A báb az isteni világot, a távlatot jelenti, a nagyságot a kicsinységben.

A betlehem világa a kozmosz három szintje. Fent az angyal, lent vagy bent a feláldozandó Isten, előtte forgó körön (mint egy időkeréken) a félkör vagy u alakú vájatban járnak a drámai szereplők.

A bábtáncoltatók bábhősei a leeső fejű Heródes, a pap, Hassel Jóska főharangozó, egy talányos kéményseprő a létrával (ez a sámán átírt képe), ördög hurokkal, halál kaszával, huszár, veres vitéz, Jutka Persi, táncoló angyalok, pásztorok. (A váriak betleheménél érdekes, hogy gyerekfotókat ragasztanak a fafigurák arcrészére.)

A sajátos kis bábtemplom szűk, rácsos tere rejti a titkot.

A protestáns betlehemben (Kölcse, Vári, Halmi, stb.) a

bábtáncoltató játék a pásztorjáték része, a történet az ő álmuk, az 6-ember tragédiája.

Tételek

1. Heródes monológja a világralomról: „*Én vagyok Heródes, a zsidók királya, nálam nagyobb urat nem esmérek, még a haláltól sem félek.*”

2. Majd jön a halál: „*Hiába is seggelsz, hiába is fartolsz, te már az enyém vagy!* – mondja neki, s levágja. (A báb fejét egy szeg tartja, suhintásra leesik – ügyesség kell hozzá, igazi bábos effekt!)

3. Jön a pap, imádkozik bűnös lelkiért: „*Páter noszter, apád suszter.*”

4. Jön a harangozó, megijed, elfut, veszett harangozásba kezd.

5. Jön az ördög. Plútónak, csizmatakarítónak leviszi Heródest, egy horogra akasztva.

6. Jön kis Miklós, kéreget gyertyára valót – a nézőktől.

a. változat:

a marosvásárhelyi játék, ahol megjelenik a kis veres vitéz is – ez szúrja Heródest szíve táján, hogy biztos legyen a halála. Ő Szent László utó-, s Vitéz László előképe. A pásztorok román nevének, akár az élő játékokban.

A nyúlfej-forma kéregető eszköz, a turkács is báb (alvilági lény).

b. változat:

a balatonberényi katolikus bábtáncoltatóban a halál és az ördög is megvív – döntetlenre: ez apokaliptikus korunk jellemzője.

c. változat:

a dunántúli (katolikus) bábtáncoltatók (Komárom, Tinynye) bábtáncoltója, amely a háromszintes lengyel sopka típushoz áll közelebb.

Kultuszhelyekhez köthető ünnep, exogám kultuszok

A betlehemek tájegység, vallás, nemek szerinti osztályozása mellett hipotézisként felvetünk egy új, többszemponút megközelítést, amelynek befogó fogalma a kultuszhelyekhez köthető ünnep. Ez egy néhai, bár látenszen ma is élő istengalériát, de legalábbis exogám kultuszokat, külön női és férfi oldalt feltételez.

I. Patriarchális férfi-elvű kultuszokhoz, kultuszhelyekhez rendelt játékok (A nagy kerek kék, az Egek Ura.)

Debrecen, Sárospatak, Nagyvárad központtal – több lépcsőben létrejött alföldi pásztorjáték, amelynek formája erősen teatralizált. A férfielvű a formateremtő, drámai szemlélet uralja.

A Nagykunság lovas nomád népei – s kóbor hajdúk földje ez.

Az elárvult, török pusztította vidéken a kun-besenyő népelem a pusztai kultúrákhoz köt vissza, az ősmagyar hit feltámadása, és a sámánisztikus pásztori réteg előnyomulása jellemző itt. A debreceni, pataki kollégiumi diákhumor, s a pápista hit radikális paródiája is beleszűrődik, így kapja meg végső formai kereteit ez az úgynevezett alföldi, református betlehem.

A harcos sámán reinkarnációja, a huszár (kabai, kunszentmiklósi, debreceni) vezeti a menetet, míg a betlehem két oldalán áll a női/angyali és a (szilaj) férfi kar.

Utóbbiak vetélkednek egymással, kettős rangsor van közöttük, a legmagasabb rangú a csikós, legalacsonyabb a kanász (máskor juhász), de mégis ő a sámán-tudások fő tudója. Bár

gúnyolják, ugratják, mégis ő az, aki a betlehemet „fényességes farkasliknak” nézi, majd meghódol a Kisdéd előtt, s áldáskérő táncával mintegy újraindítja a világot.

Az öreg „térítése” – a fősámán őslélek megszelídítése – szakrális színházi alapelv. A föld-öreg áldáshozó tánc rendezi a károszt. Ez színházilag nyilvánvalóan keleti formákkal rokonítja e típust.

1. altípusa a bihari-déli (betyáros): a betöretlen természet fiai vonulnak fel, nagy garral, majd sorra bevallják levitézlett voltukat: „*Így maradtam egy ingbe gatyába*” – zárja a sort a betyár.

2. altípus: megjelenik a Vajdaságban, a délvidéken a harcos pap is (majdáni, jázovai forma). A püspök figurája a gerendába rögzített karddal vélhetően a déli harcos főpapok emléke.

A mérai (kalotaszegi) református altípus diakónusa alakjában pedig talán a ferences szerzeteké.

A fiúk, a férfiak beavatásának betlehemjáráshoz kapcsolandó alternatív formái:

csillaghordozás: a kis csillaghordozók felmutatják a szép jelet, a csillagot. A szeplőtlen fogantatás leképzése összevillanó kardok alatt – kirugódó szita-keretű sámándob forma csillag, a ráfestett kozmikus jelekkel, s benne égő gyertyával.

szilveszteri kongózás, jókívánságokkal és karikáscserdítésekkel az óév rossz szellemeinek kihajtása.

II. A női, matriarchális alapelvhez köthető játékok (Mária és a női szentek kultusza)

1. A folyóvizekhez, medvekultuszokhoz kapcsolódó betlehemek

Tündérek, Lucák, Boldogasszony Anyánk földje: Csallóköz, Palócföld, Medvesalja, Matyóföld, Csík stb.

Ilyen a csallóközi betlehemes, amely archaikus női típusú dramatikus forma. (Mária, égi szűz, harcos, Sáriós Boldogasszony.) Szereplők: lámpás férfi, kisbojtár, öreg, mellettük pedig két koszorús angyal tartja a betlehemet. (Tejfalu, Vaj község, Margit asszony földje, ahol a halász Jancsika fut a (bálványnak kedves) jégtükör tálra, holdra ejtett hallal.

2. Matyó-vidéki női betlehemjárók (Mezőkövesd)

Nők játsszák, még Józsefet is nő alakítja, harcias táncok, (szalagos magas) sámán fityulák.

3. A bölcsőcskék

Talán egy újkori alfaj (Vitnyéd, Cered, Nógrád).

Ringatók (siratók) a legősibb típus. Az anyaszerephez köthető. Bölcsődalok, Jézus és Mária énekes dialógjai, látomás-énekek.

Rítusok, praktikák: A szentcsalád járás a szlovákokkal közös szokás – felvidéki változata a csija-buja járás.

A karácsonyi aszalterítés rítusai: Luca napi jósló mágia. Rítusok, praktikák jó termésért, termékenységet.

Morál:

a lázár-rend kolduló-kóringyáló regősei, kicsik és nagyok, még érzik, tudják mi a dolguk: áldás-kérés, jóhír-mondás, s szerencsekívánás – azaz az égi közvetítő létrán való közlekedés, a közösség ünnepi szolgálata.

S jól működő közösségben ezért tisztelet és várakozás kíséri őket.

A betlehemes találkozó szász adatai

1991: Kecskemét

650 játsszó, meghirdeti a Bábjátékos Egyesület, a Magyar

Művelődési Intézet, bonyolítja a kecskeméti Ciróka bábszínház.

Támogatta: Kulturális Minisztérium: 300.000 Ft, szponzorok: 180.000 Ft értékben: anyagiak és szállás, játszóhely. Dokumentáció: 8 videokazettán.

Játsszók: a tarnalelesi egyházi csoport, a keceli cserkészcsapat, a putnoki sérülteket nevelő intézet „Plasztilin” bábcsoportja, a debreceni Csipet Csapat, a Ludas Matyi, a Kökörccsin bábcsoportok, a József Attila általános iskola betlehemesei, a nyírbátori Csipike, a bárándi Lúdanyó, a keszthelyi Bokréta, a szemerei Kincs, a hatvani és gyöngyösi Kalamajka bábcsoportok, s a tiszakarádi „Babajaga” (3 játékkal), a szombathelyi, ceredi, a velencei hagyományörzők, az Óbudai Zeneiskola (2 csoportja), a kunszentmiklósi gimnázium, a kecskeméti Gyermekek és Ifjúsági Intézet, és a Kis Garabonciások, a ceglédi Városi Művelődési Központ színjátszói, a Fóti Gyermekváros mozgásszínházi csapata, a MÉG Színház Budapestről, s Puskás László, Herceg Mária szolisták.

Határon túlról: Románia: Kolozsvári PUCK Bábszínház, Margita /Bihar/, Visa /Mezőség/, Szlovákia: Gelle /Csallóköz/, Ukrajna: Munkács /Kárpátalja/

28 hazai + 5 határon túli = 33 csoport

Játékszínhelyek: Szórákaténusz, Táncsics Művelődési Ház, Erdei Ferenc Művelődési Központ, a három felekezeti templomai.

Szociális színhelyek: SOS falu, öregek otthonai, nyugdíjas klubok, kórházak.

Táncháza: zenél a Csík zenekar.

A kábeltévé 4 x 10 perces műsort készít, amit a TV2 sugároz.

1992: Pestújrhely, Pestújrhelyi Közösségi Ház (PEKH)

204 játsszó, kiíró a Magyar Művelődési Intézet (MMI), PEKH, a Szabad Komédiások És Mutatványosok Alapja (SZKÉMA) bonyolítja.

Támogatják: az Eötvös, az Illyés, a Lakitelek Alapítvány, egyházak – 210.000 Ft. Dokumentáció: fotók, 11 videokazetta, s ebből készült egy 60 perces vágott anyag.

Játsszók: a tarnalelesi, szemerei, tassi, a putnoki, debreceni (József Attila) iskolák, a kecskeméti Ifjúsági Otthon, balatonberényi Kopzos-Pödrös hagyományörzők, Még Színház, Pestújrhelyi általános iskola.

Határon túlról: visai református betlehemesek /Mezőség/, halmi bábtáncoltatók /Máramaros//Rom./; bodoki, lédeci karácsonyi szokások /Zobor vidéke/, gellei betlehemezők /Csallóköz//Szlov./

Színhelyek: PEKH, templomok, nyugdíjasházak, nevelőintézetek, laktanyák, iskolák.

Tanácskozás a Magyar Művelődési Intézetben. Címe: A szakrális színház és a karácsonyi ünnepek. Előadók: Kallós Zoltán, Felföldi László, Lázár Katalin, Pap Gábor, Molnár V. József.

1993: Pestújrhely, PEKH

260 játsszó. Meghirdetők: Pestújrhelyi Közösségi ház, SZKÉMA, MMI.

Szabad Művelődési Alapítvány: 210.000 Ft + helyi egyházi, magán szponzorok. Dokumentáció: 3 videokazettán.

(Novemberben megelőzi egy két napos betlehemes konferencia, Szacsavay Éva, Karácsony Erika, Zsok Béla néprajzosok, valamint Tömörny Márta, Szász Zsolt, H. Tóth Ilus vitaindítóival.)

Játsszók: kakasdi és érdi bukovinai csobánolás, tassi aktualizált misztériumjáték, kunszentmiklósi pásztorjáték, Salköveskút, Tinnye, Balatonberény, szadai szentcsaládjárás, szemerei Kincs bábcsoport, Kecskeméti Ifjúsági Intézet, debreceni József Attila általános iskola, Pestújrhelyi Általános Iskola.

Határon túlról: Felsőkirályi, Gimes /Zobor vidéke/, Jánok /Szlov./; Méra /Kalotaszeg/, Csedreg /Partium/ Rom./

Házi gazda: PEKH, XV. ker. Szűcs István u. 45, Ig.: Pintér Zsuzsa, kerületi templomok, szociális színhelyek.

Táncháza: Jánosi zenekar.

Helyi kábeltévé ad riportot róla, felvételt készít a Duna TV.

1994: Kecskemét, Táncsics Művelődési Ház

450 játsszó. Meghirdetők: Kecskemét, Ciróka bábszínház, MMI.

Kulturális Minisztérium 300.000 Ft + helyi segítség, kb. 60.000 Ft.

Dokumentáció: 4 videokazettán.

Játsszók: hosszúpályi, kunszentmiklósi, tassi, debreceni, tiszafüredi, szentpéterúri /alföldi/ pásztorjátékok, hajdúszoboszlói kecskésés, szegedi Pipitér bábcsoport bábtáncoltatója, Füzéri szlovák és magyar betlehemes, kakasdi maszkos betlehemes játékok.

Vári bábtáncoltató, /Kárpátalja /Ukr./; vajdasági kishegyesi, zentai betlehemesek /Jug./; margitai bihari pásztorjáték, halmi bábtáncoltató /Máramaros/, vajdakamarási, szamosújvári, gyöngyfalvi betlehemes játékok /Rom./; jánoki /Kassa vidéke/, kúrti /Csallóköz/, lédeci /Zobor vidéke// Szlov./ betlehemezők.

Duna TV, Szomjas György.

Játsszóhelyek: Szórákaténusz Múzeum, Erdei Ferenc Művelődési Központ, templomok, kórházak, börtön, S.O.S falu, s egyéb szociális színhelyek, állomás, piac, egy magánlakás.

1995: Angyalföldi Gyermekház

500 játsszó, meghirdetők: Angyalföldi Gyermekház és Angyalföldi Alapítvány, MMI.

Kulturális Minisztérium, Nemzeti Kulturális Alap, Művészeti és Szabadművelődési Alapítvány: 446.000 Ft. + 180.000 Ft. természetbeni segítség. Dokumentáció: 2 videokazettán.

Hazaiak: a körösszegapáti román, a magyarpolányi német, és a kakasdi székely hagyományörzők, a balatonberényi Kopzos-Pödrös bábtáncoltatók, a kunszentmiklósi, tassi gyerek-betlehemezők, a debreceni: a József Attila, és a Fazekas M. iskolák csapatai, s a Ludas Matyi, a szoboszlói Margaréta, a hatvani Kalamajka, a szegedi Pipitér és a beledi bábcsoportok.

Határon túlról: Gyertyánliget /Kárpátalja//Ukr./; Csedreg, Igazfalva /Rom./; Jánok, Dunaszerdahely /Szlov./; Törökkanizsa, Ada, Szenttamás, Zenta, Bácsstopolya, Kishegyes /Jug./

A betlehemeseket fogadja a Magyarok Háza, PEKH, I. ker. művelődési ház, templomok, Román Kultúra Háza, a várbeli Karácsonyi Vásár, a kecskeméti és győri bábszínházak és művelődési házak.

Szociális színhelyek: öregek és nyugdíjasok otthonai, kórházak.

1996: Angyalföldi Gyermekház

450 játsszó, 17 csapat, 8 külföldi, 9 hazai.

650.000 Ft + 110.000 Ft természetbeni hozzájárulás.

NKA, Minisztérium, Művészeti és Szabad Művelődési Alapítvány, MMI, Angyalföldi Gyermekház Alapítványa.

Játsszók: a beledi bábosok Rába menti mendikálást, a szegedi nevelőintézeti Pipitér, a debreceni Ludas Matyi bábcsoport

VÖRÖSMARTY ÜNNEPEI

*Lesz még egyszer ünnep a világon.
(A vén cigány)*

1848 nyarán Vörösmarty még *Harci dalt* írt: *A síkra magyarok! / fegyvert ragadjatok. / Hazánkat újra meg kell váltani. / E drága föld színe / Borítsák szertesét / A pártütőknek véres csontjai.* Egy évvel később viszont már ezt írja feleségének: „az igazságos isten tán nem sokára elúzi ez új vést a fejünk felől”. Egy másik levelében pedig így emlékezik a szabadságharc utolsó napjaira. „A végső hadjárat idején én lementem Szegedig s onnan Aradra. Ott láttam az általános felfordulást s bekövetkezését annak, amit én olyan régen... megjósoltam.” Levendel Júlia szerint (Időzés, 130–132. p.) „ez nem a mindig utólag okos ember önigazoló-öndicsőítő hangja, hanem a szellemet, az erkölcsöt és emberségességet védelmező” költőé, aki a „kétségbeesett-véres-vad sodortatásban” nem csak „az eszmék torzulását, a szenvedést, az erőszakot” élte át, de azt is tapasztalta, hogy a „reménytelen-hósi-szörnyű szabadságharc”-tól, miként korábban Széchenyi és Eötvös József, ő is „visszahőkölt és elborzadt”.

1849 nyarán az *aradi síkon* összezsúfolódtak hazafiak az elenségtől még meg nem szállt Szatmár felé menekülnek. Vörösmarty és sógora, Bajza József „szürke molnár kitlibe” bújjik, s „egy fakó parasztszekéren, amelybe három lovat fogtak” Nagyvárad felé tart. Ott van a csoportban Vachott Sándor költő is. A három irodalmár Aranyánál száll meg Szalontán, innét Kistomajon keresztül Nagykárolyba érnek, ahol a helybéli intelligencia *fáklyászenét* akart adni tiszteletükre. Ez azonban, tekintettel a megyei csendbiztos kitüntető figyelmére, veszélyes mulatságnak látszik, ezért a költők az ünnepelés elől egy közeli tanyára szöknek. Nagykárolyban gróf Károlyi inspektoránál, Pákh Dénesnél laknak, később Vay Mihály gróf mátészalkai házában lelnek menedékre. Amikor jóakaróik pandúrok érkezését jelzik, s ez elég gyakran előfordul, a házkutatás elől a szomszédos nádasba menekülnek. Egyik alkalommal rövid időre egy csőszházban húzzák meg magukat, ennek ajtajára Vörösmarty odakarcolja: *Nos patriam fugimus*.

Októberben három hetet töltenek Gebén, Csanády János házában. Vörösmarty hónapok óta nem írt verset, október 10-én azonban kettőt is. Az egyiket a háziasszony emlékkönyvébe, a másikat egy hír margójára. Az *Emlékkönyvbe* komor, *setét, istenkáromló* sorokat ró, amelyeket később az ünnepelő utókor igyekszik majd elfelejteni. (*Kívánságom: vesszen ki a világ / S e földi nép a legvégső fajig.*) Ám a remény – *hogy el nem vész, hogy él még a nemzet* – igaz, már csak a szavak szárnyán, de ezúttal is közelít. *Imádkozzál, nemes hölgy, szólít a költő, az tán segíthet – már csak az segíthet? – ily vert emberen, nemzetem.*

A másik vers, az *Átok*, valószínűleg abból az alkalomból íródott, hogy akkor érkezett el hozzájuk a hír: október 6-án, a bécsi forradalom évfordulóján Aradon kivégezték a 13 tábornokot, Pesten pedig agyonlőtték Batthyány Lajos miniszterelnököt. Vörösmarty első fájdalmában keserű átkot szór: *Görgeinek híják a silány gazembert, / ki e hazát eladta cudarul. / Kergesse őt az istenek haragja / A síron innen és a síron túl.* A költők, akik – míg lehetett – tollal és fegyverrel oly elszántan harcoltak a magyar szabadságért, most dühödten egymásnak esnek. Vachott szerint a fegyverletétel elkerülhetetlen volt, *stratégiai* érvekre hivatkozik, s mentegeti Görgeyt. Vörösmarty komor

és tántoríthatatlan: hiszen Kossuth is megírta viddini levelében: a bukás oka – Görgey. „Az áruló tót diák”, hajtogatja fájdalmában a reá egyáltalán nem jellemző személyeskedő, előítéletes indulattal. Görgey árulásának kétségbevonhatatlan bizonyítékát látja abban is, hogy miközben 13 tábornokát kivégezték, ő amnesztiát kapott. Bajza hallgat, finommetszésű, arisztokratikus arcán fájdalmasan gúnyos mosoly bujkál.

A bujdosók Gebéről Fegyvernekre mennek. Itt két hetet töltenek Orczy Antalnál. Ide készül a két lánytestvér, Vörösmarty és Bajza felesége is. Nem tudjuk, hogy végül találkoznak-e, Vörösmarty és Laura levélváltásából ez nem derül ki egyértelműen. Az is lehet, hogy a félrevezető megjegyzések csak *konspiratív* okokból kerültek a levelekbe. Mindenesetre Laura sürgeti férjét, hogy mielőbb térjen haza. Vörösmarty azonban egyelőre jobbnak tartja, ha várnak. Még nem hozták nyilvánosságra a képviselőtársai ügyében hozott ítéleteket. Igaz, semmi jóra nem számít. „Ismerem az embereket, kikkel dolgom lesz. Ők most véletlen szerencséjükben egyedül szeszélyeiktől vezetettek s szeszélyeiktől embertársaik élete, becsülete, szabadsága függ” – írja egyik levelében.

Végül egy Kassalko nevű hivatalnok, kiről köztudott, hogy pártolja az irodalmat és az írókat, megnyugtatja Laurát, hogy férjének, ha feladja magát, nem esik bántódása. Így Vörösmarty december közepén, zsebében hamis útlevelel, visszatér a fővárosba, s jelentkezik a hatóságoknál. Kassalko, akinek valószínűleg az ügyészségen is bizalmas emberei voltak, állja a szavát: a haditörvényszék kérésére a pesti főügyészség igen jóindulatúan jellemzi a költő képviselői tevékenységét. Az átiratban a többi között az áll, hogy Vörösmartyt, bár tagja volt a Radikális Körnek, csak pártérdekből választották meg képviselőnek, s mivel szónoki képességei hiányoztak, ritkán szólalt fel; amit mondott, azzal inkább *a francia irodalmárokat majmolta*. Arról pedig, hogy Vörösmarty *irodalmi* működésében megállapítható-e *a monarchikus érzület*, az ügyészség – mint illetékességi körén kívüli kérdéstről – nem volt hajlandó nyilatkozni. A haditörvényszék a főügyészség véleményére hivatkozva megszünteti az eljárást, s a költőt minden vád alól felmenti.

1850 márciusában a Vörösmarty-család Laura rokonainál, Csepelen húzza meg magát. Vörösmarty elhatározza, hogy szakít a politikával s az irodalommal, gazdálkodni akar. Szülőföldjére vágyik. Levelet ír egy földijéhez, hogy nem akadna-e arrafelé alkalmas tanya, darabka föld. Hiszen hogyanne akadna: a szülőföld csak nem utasítja vissza a nagy hazafi, a *Szózat* költőjének kérését. Pázmándy Dénes azonnal felajánlja a Baracska melletti üres gazdatiszti szállást, amelyhez két hold föld is tartozik. Vörösmarty ide vonul vissza, *kertészkedik*. A szomszédok jótanácsokkal, vetőmaggal, eszközökkel látják el. Van, aki tehenet hoz, „Vörösmartyné csak fejezze”, van aki disznót, aprójószágot. Persze, a két hold jövedelme aligha fedezi az öttagú család megélhetését. (Kézpénzt viszont alig látnak, a költőnek élete végéig csupán az akadémiai tagsággal járó csekély honorárium jelenti a *fix* fizetést.) Vörösmarty *gazdálkodása* csak utópia marad, mint a saját készítésű pezsgő, és a válogatott dohánylevelekből csavart, ennyvel összeragasztott szivar is. A kortársak visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy az előbbi ihatatlanul édes, az utóbbi szíhatatlanul bűdös volt. De „uborka fű dinnyével” sem arat osztatlan elismerést. Tollhoz, tin-

tához alig nyúl, a tél csendes mulatozással telik. Nemcsak a cenzúráról való félelem tartja vissza a versírástól, de napirenden vannak még a környéken a házkutatások is. Ha néha írt is egy-egy verset – ahogy a szemtanúk mondják: „szívetrázót, könnycsavarót” –, ilyenkor „meggyújtotta a gyertyát, felolvasta előttük, s azután a lángok martalékának adta, hogy a zászló kezébe ne kerüljön”.

Miközben Pesten ujjászerveződik az irodalmi élet, Vörösmartyt már alig tartják számon. A politikában és az irodalomban „új pajkosságok” készülődnek, a „szent öregről”, a „nemzet lelkiismeretéről”, ki még mindig *keserű levében forog és átkozódik*, lassan elfeledkeznek. A baracskai száműzetés nemcsak egy világból kiszorult öregember magánya, de a komor, régimódi, magára maradt művészé is. Vachott Sándorné írja Vörösmartyról emlékirataiban: „A költő csak búsult és csüggedt... Öltözét elhanyagolta, mintha sorsához illőnek a durvaszövetű szürke ruházatot tartaná csak; mindig így volt látható ez időben. Ősz szakállát ápolás nélkül engedé nőni, bokrosodni, s családi körben is el-elmerült gondolataiba, hosszan és mélyen, mintha csak egyedül volna.” Ha néha egy-egy akadémiai ülésre be is látogat, s igyekszik vígnak mutatkozni, csupán sajnálkozó részvétet vált ki régi ismerőseiből és tisztelőiből. Nem szereti a várost, retteg a fertőzésektől, idegen pipacsutorát soha nem venne a szájába, mint ahogy az a kávéházakban akkor tájt dívott. Meg van győződve róla, hogy a városi tej mérgezett, fölélt szappanhabbal dúsítják, idegenben soha nem eszik savanyúságot, mert hátha nem tiszta borecettel készült. Nagy figyelmet szentel a *homoeopathiás* gyógymódoknak, egyik levélből tudjuk, Pázmándy Dénes köszvényvel bajlódó apjának keres ilyen módszerrel gyógyító orvost. Levelezésében megszáporodnak a bor beszerzésével kapcsolatos híradások is. Tót István számvevőnek – dicső hazafi, ki a függetlenségi harc idején nemzetőr kapitányként szolgált – a többi között ezt írja: „Legszívesebb köszönettel veszem a várva várt bort, mert már nagyon ki voltam fogyva. Árát, a bicskei bort ismerve, nem sokallom, sőt igen méltányosnak találom... Ha az ilyen vásárló önnek nem alkalmatlan, később ismét lenne szükségem egy pár akóra, de csak a jövő tavasszal.”

Vörösmarty, a család állandó megélhetési gondjait enyhítendő, a gazdálkodás mellett újra az irodalom felé fordul. Toldy Ferenc fölkérésére afféle irodalmi segédmunkát vállal: sírverseket ír. Később megint előveszi a már korábban elkezdett *Lear*-fordítását. Felajánlja a Nemzeti Könyvtárnak, ajánlatát elfogadják, szerződnek vele, de előleget nem akarnak fizetni. Vörösmarty kétségbeesett leveleket ír a „kőszívű” szerkesztőknek, kéri, hogy „ne éreztessék vele újra a literátorság minden kínjait”. Barátja, Tóth Lőrinc közvetítésével Heckenast könyvkiadóval műveinek harmadik kiadásáról tárgyal, nem sok sikerrel, hiszen a korábbi összkiadás sem fogyott még el. Jókai a Pesti Naplóban lelkes könyvajánlásokkal igyekszik olvasókat toborozni a Szózat halhatatlan költőjének. Vörösmarty az idő tájt írja egyik levelében Tóth Lőrincnek: „Annyira kifogytam a pénzből, hogy még Baracskára sem tudok bemenni. Kaparj össze, az isten áldjon meg, néhány forintot, s küldd ki, ha másként nem, postán... Adósság, tehetetlenség, sánta remény, hidd el, alig nevezhető életnek.”

Azon a nyáron születik *A vén cigány*. Vörösmarty Egressy Galambos Sámuelnél vendégeskedik Szentkirályon, s ebéd közben barátai unszolják, hogy miért nem ír már valami „szívetrázót”, hiszen az ilyen szomorú időkben van a legnagyobb szüksége a nemzetnek arra, hogy nagy költői vigasztalják.

Vörösmarty enged a szelíd erőszaknak, s mindjárt az ebéd után egy oldalszobába vonul, ahol megírja *A vén cigány* első három versszakát, majd néhány nap múlva otthon fejezi be. Egy évnek kell azonban eltelnie, hogy meg is jelenhessen. A verset először Gyulai Pál említi Aranyhoz írott, 1854. szeptember 6-i levelében. „Nagyon szép – írja Gyulai – különösen az eleje geniális, de fájdalom, oly alakban, mint írva van, aligha jelenhet meg, s kérdés, az öreg fog-e változtatni rajta. Szegény öreg, csak azt tudja írni, mi szíven fekszik, ő sem tartozik a legújabb kor költői közé.” *A vén cigányt* Vörösmarty *A Magyar Nép könyvébe* (az erdélyi hetilap mellékletébe) szánja, Eötvös és Csengery közvetítésével azonban a Pesti Naplóhoz kerül, s itt is jelenik meg 1855 júniusában. A szerkesztőség kisebb-nagyobb változtatásokat kér. Vörösmarty egyik barátja, Tomori Anasztáz így emlékezik erre: „Reszkető hangon, mély érzéssel olvasta föl legutolsó költeményét, *A vén cigányt*... A Pesti Napló nem akarta közölni ezen soráért: A megváltó elfordult sírjában. – Ugyan, húzd ki öcsém – mondá Vörösmarty –, s írd helyébe: Isten sírja reszket a szent honban. Így aztán közlé a Pesti Napló.”

Ha vers kell, hát legyen vers! – veti oda az ebéd után a szalonban békésen füstölgő ismerősöknek, barátoknak. De nem egészen olyan lesz, mint amilyet vártok. Lássunk, uramisten, lássunk végre a poklok fenekére! Még egyszer utoljára sorra veszi az emberiség tragikus történeteit a *gyilkos testvér boja zuhanásától* Prométeusz *halhatatlan kínjáig*. S a roppant mélység fölé hajló, bozontos szakállú, duhaj Noé újra és újra fölkiált: *Húzd rá cigány, megittad az árát, / Ne lógasd a lábadat hiába; ... Húzd, ki tudja meddig húzhatod, / Mikor lesz a nyílt vonóbul bot...* *A vén cigány* komoran, nehéz, botladozó lábbal, mégis torokszorító ünnepélyességgel járja. Virtuóz Botoló a Világnagy Korcsmában. Részegség? Őrület? Dehogy! A vers hatásos refrénekkal építkező, pontosan kiszámított, „kórkörös” szerkezete szétfeszíti a romantika hagyományos linearitását, s a természeti ember mágikus, örök jelenidejének bűvkörébe von. Vörösmarty óriásira tágult, vérekes szemgolyói. *A vérbe fűrészelt zászló. Pártütőknek véres csontjai. Bor a rideg kupában.* *A magyar szabadság versbe merevített pillanatai.* Előbb a végső-kig fokozott kétségbeesés, átok, azután a szavak lepkeszárnyán érkező remény. *Húzd, de mégse – hagyj békét a húrnak, / Lesz még egyszer innep a világon.* Erre az algoritmusra épül valamennyi késői nagyszabású Vörösmarty-vers: az *Emlékkönyvbe*, az *Előszó és Az ember élete*.

Még egy utolsó pillanat: minden szempár a botolót járó vén cigány felé fordul. Elárasztják meghívásokkal. Járja az országot, egy alkalommal azt nyilatkozta, hogy legszívesebben *út közben*, fogadóknál töltene az életét. A lapok – talán mert a korábbi hallgatás miatt rossz a lelkiismeretük – most minden lépéséről aprólékos pontossággal tudósítanak. Néhány hónapra az ország pátriárkája lesz: „mint régen várt vendéget, mint a család fejét, tárt karokkal fogadják minden küszöbön, melyen átlép” – írja a Pesti Napló levelezője. *Derüljön zordon homlokod* – mintha új erőre kapna. Csakhogy a remény lepkeszárnyát az életben már régen lenyesték, csak a versben verdes még tétován. Vörösmarty állapota egyre romlik. Jókai egy ízben együtt utazik vele hajón Komáromból Pestre, későbbi visszaemlékezéseiben egy nagyon beteg, roskatag öregember képét idézi föl, aki gyermekes makacssággal ismételteti, hogy nincs semmi baja, bár a cél előtt száz méterre megroggyannak a lábai, s az utca szegletkövén várja be, míg vendéglátói karoszéket hoznak, s abban viszik haza. Utolsó töredékes sorai:

*Fogytán van a napod, / Fogytán van szerencséd, / Ha volna is,
minek? / Nincs ahová tennéd. / Véred megsűrűdött, / Agyvelőd
kiapadt, / Fáradt vállaidról / Vén gúnyád leszakadt.*

1855. november 21-én délután 3 órakor mintegy húsz ezer ember kíséri utolsó útjára. Temetése jeladás: az önkényuralom elmúlt öt esztendejének ez volt az első jelentősebb tömegmozdulása. Később a nagy nemzeti temetések (és demonstrációk) sora következik: Aranyé, Kossuthé, Munkácsyé.

Alig fél század múltán, 1900. december 1-én Székesfehérváron nagy ünnepséggel emlékeztek meg a megye szülöttének „százados” évfordulójáról. Az utcák zászlódíszbe öltöztek, a bazilika főoltárát különleges délszaki növényekkel ékítették, a padokat vörös posztóval fedték be.

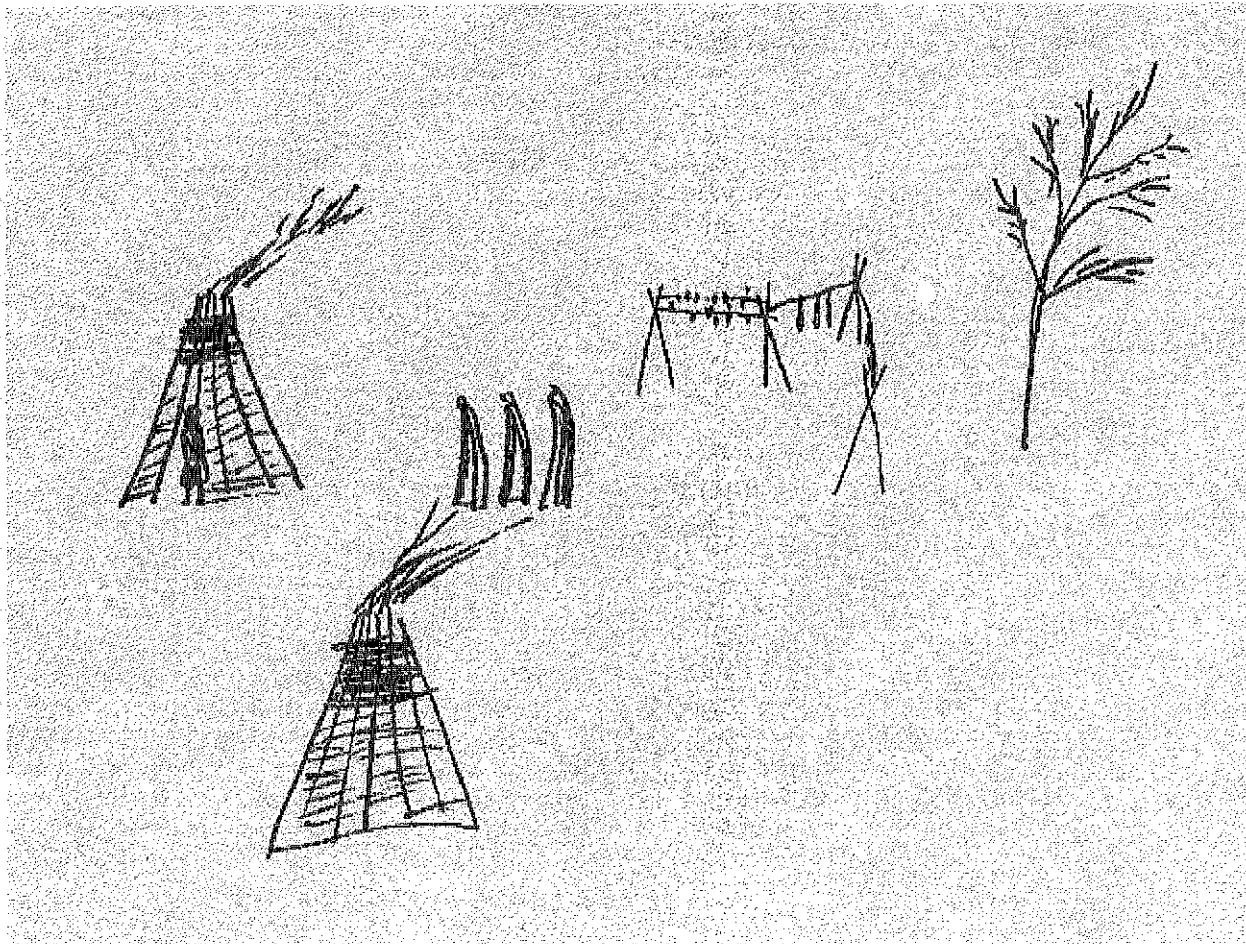
A város előljárói a Magyar Király fogadóban „négy százötven terítékű” ebédet adtak a vendégek tiszteletére. Az asztalfőn Széll Kálmán miniszterelnök, az ünnepelt költő veje, mellette Vörösmarty Béla államtitkár, a költő fia foglalt helyet. Részlet Széll Kálmán ünnepi beszédéből: „Vörösmarty, a hazaszeretet nagy dalnoka, a haza mellé állította válhatatlan kapcsolatban a királyt (a jelenlévők felállnak), akinek felkent személyét – a legelső magyar embert (lelkes éljenzés) – bevit-

te, mint előtte senki, a nép szívébe (köztetszés)... A költő a hazaszeretetet és a királyhoz való hűséget koszorúba fonta és ezt a koszorút rátette a király áldott fejére.” Az egyik szemtanú szerint a vendégek Ő Felsege nevének említése után állva hallgatták végig a beszédet, s az éljenzés alig akart csillapulni, akkor viszont a honvédszenekar azonnal rázendített a Szózatra.

„Gyönyörű jelenet volt – emlékezik a Székesfehérvár és Vidéke című helyi lap tudósítója –, a miniszterek, a tábornokok, a vármegye előljárói, az egyházi méltóságok a cisterciáták fehér papi öltönyében, és a többiek, valamennyi díszmagyarba öltözött, illusztris alak együtt énekelte a hazaszeretet hitvallását.”

A Szózat elhangzása után Havranek József polgármester emelkedett szólásra. Ő is a miniszterelnök által kijelölt úton haladt, s a Király és a Költőkirály alakjának egységbe foglalásán fáradozott. Végezetül azon véleményének adott hangot, hogy a költőkirály nem hiába vigasztalta gyönyörű hatyúdalában nemzetét: *Lesz még egyszer innep a világon! Most beteljesedett a jóslat. Éljen a király!*

Este, a kivilágított, fellobogózott városban nagyszabású fáklyásmenettel záródtak a Vörösmarty születésének századik évfordulójára rendezett megemlékezések.

BABÓ ANTAL, A FAMŰVES

A fával sokféleképpen lehet bánni, s minthogy ősidők óta dolgozik vele az ember, számos fortélyra alakult ki, s örökítődtől nemzedékről nemzedékre, asztalosok, kádárok, bodnárok, istennevelő ácsok, bölcső-, és koporsókészítők, farigcsáló kondások és juhászok kezén a fával bánás mesterségének; az évszázadok során mind magabiztosabbak, rutinosabbak lettek a fa megmunkálói, s fogait mind nagyobb fákba tudta vágni, s a fát mind tömegesebben hasogatta, aprította, szeletelte a technika.

A fa – ha egy időben a műanyag-gyárosok azzal hivatkoztak is, hogy mint minden mást, ezt az anyagot is helyettesítik vegyi kotyvalékaikkal – mindig megmaradt az embert körülvevő tárgyi világ egyik legfontosabb, leggyakoribb alapanyagának; alapanyagának, mint a kő, az agyag, a fém vagy az üveg; ám ahogy a tárgyakat mind tömegesebben gyártó ipar tonnaszám darabolta, aprította, szeletelte a fát a lakások és a közintézmények tömegének tárgyaihoz, e tárgyakban fogynakozni kezdtek a nyomai, a jelei annak, hogy a fa nem akármilyen anyag, hanem élőlény, élő, mint az ember és az emberi gondolat.

De, mint ilyenkor lenni szokott, megjelentek azok is, akik szembeszálltak mind a fát műnyagra cserélő talmi „modernséggel”, mind pedig a fa megmunkálásának növekvő lélektelenségével, hogy visszaadják az embernek a fát, s a fának az őt megillető tiszteletet.

Már a tizenkilencedik, sőt, már a tizennyolcadik században elérte a kritikus mértéket a feszültség az ember természetes és mesterséges környezete, valamint az emberi élet természeti alapjai és az ember természetátalakító hajlandóságai között, s e feszültség tudatosodott is. Rousseau nyomán a tizenkilencedik, majd a huszadik század egyes „különcei” már életprogrammá tették az „ipari” civilizációitól eltérő utak keresését. Ez a legnagyobb hatású kezdeményezőknél: William Morrisnál, Rudolf Steinerrel, Henry David Thoreaunál azon erők felé fordulást jelent, amelyek a történelem során mindig is az ember legfontosabb energiataralékai voltak, (s amelyek modernkori rombolásának következtében egyszerre csorbul az ipari társadalmak embereinek vitalitása és embersége). Így fordultak (vissza) e keresők az (istenséggel áthatott) természet, a (személyességgel áthatott) emberi alkotóképesség, és az egyén számára a közvetlen kapcsolódás lehetőségét kínáló, (szimbolikával áthatott) világegész felé. Ez az életprogram a keleti filozófiához hasonlóan – s ahhoz gyakran kapcsolódva is – azt hirdeti, hogy az ember akkor marad ember, ha a leigázó gőg helyett *belül* marad a természetben, annak részeként, annak törvényeit ismerve, s azokhoz igazodva alakítja a maga életét. Ha a gépek mechanizmusainak szolgálata és a nagyvárosok szédült hemzsege helyett megmarad a munka és a csere során is az arc-tól-arcig, kéztől-kézig haladó üzenetek közvetlenségében és személyességében. S ha közvetítés nélkül próbálja kihallani a létezés kavargásából a kozmosz tereket és időket összekapcsoló rendjének a célirányos emberi logikánál mindig sokkal összetettebb sugallatát. A „zöld” divat által ma újra felfedezett Természet, a kézművesség, és az egyszerű Hit, Remény és Szeretet (oly sokszor elgiccsett, elhiteltelt) misztikája. És mindennek eredményeként: a Szabadság és a Szépség.

A tizenkilencedik és huszadik század fordulóján a *szecesszió* művészetében kapott hangot, művészi kifejezést az akkorra már egységessé vált világszemléleti mód; paradox módon nagyon sok esetben tömegcikk, minták tervezőinek, „designer”-ek-

nek kezén: a szecesszió mint divat valóban tömegesen elterjesztette – legalább a vágyat, a nosztalgiát – valamiféle „szecesszió”, kivonulás iránt; vissza a természethez, a természetességhez, a kézi alkotáshoz, a világba való szerves beágyazottság harmonikus állapotához.

A szecesszió (az izmusok közül az egyik utolsóként) azon stílusirányzatok sorát folytatja, amelyek a világon végigfutván megtalálták a maguk nemzeti arculatát is (miként a magyar barokk, a magyar klasszicizmus, vagy a magyar romantika is jól felismerhető sajátosságokat mutat). Természetes ez egy olyan irányzatnál, amelynek szemléletében kulcsszerepet kap a szervesesség: a *természeti* beágyazottság a társadalmon belül mindig az adott kultúrába, a modern társadalmakban: a *nemzeti* történelemben való beágyazottságot, a szervesesség az abból való táplálkozást, abból való kinövekedést jelenti. Így lesznek a szecesszió elemei is a gödöllői iskola, Lechner, Csontváry, majd – s talán leginkább – Toroczkai-Wigand és Kós Károly kezén jellegzetesen magyarok, (töltődnek fel a magyar hagyományból), épp úgy, ahogy például Gaudínál ugyanazok az alapok eltéveszthetetlenül ibér-katalán arculatot öltenek.

A magyar kultúra számára az ebben az irányzatban nagy hangsúlyt kapó „szervesesség”-eszmény különösen is fontos: egy olyan nemzeti történelemben, ahol a hagyományos, „természeti beágyazottságú”, elsődlegesen mezőgazdasági kultúrára kívülről, félig-meddig gyarmatosítóként telepedett rá a gazdagabb hatalmak ipari civilizációja, a „természeti” és „szerves” előtérbe helyezése a nemzeti önazonosság védelmét is szolgálja, s egy olyan alternatív utat képvisel, ahol az egyén szabadsága nem a fejlett iparú világcentrumok kegyeként jelenik meg, hanem a saját hagyományokból, az ország (esetünkben Magyarország) életképes gazdasági adottságaiból fejlődik ki. (Mint ahogy – ha az egészségesnél kevesebb teret kaptak is – az iparosodásnak s a polgárosodásnak is megvoltak történelmünkben azok a kezdeményei is, amelyek szervesen gyökereztek a magyar gazdaságban és történelemben). A „természetes”, a „szerves” és a „nemzeti” jelképisége ily módon egybefonódik.

Az ellélektelenedett ipari civilizáció megújulásának egy másik, (a „természetes”, a „szerves” és a „nemzeti” összefonódásának még mélyebből származó) forrása – mint a történelem során több ízben – a *népművészet*. A bartóki „tisza forrás”, ahová mindig vissza lehet nyúlni; amelyben a szépség legmélyebb, legegyszerűbb formáit, az évezredek tapasztalok lecsiszolt bölcsességét, a mindennapi kínlódások és örömök emberi léptékű arányait és az adott nép „lelkét”, történelmének emberi lenyomatát találja meg az, aki a múltból: saját, elődei életében gyökerező múltjából próbál erőt meríteni. S a népművészettel szorosan összefonódva a tárgyformálás középkori hagyománya, a *kézművesség*. A gyönyörködtető tárgyakat létrehozó mesterségbeli tudás, amelynek termékei azért szépek, mert funkcionálisak; minden felesleges sallang nélkül szolgálják azt, amire létrehozták őket; minden ízükből a munka és az anyag természete iránti tiszteletet hordozzák; s minthogy nem futószalagon sokszorosított tömegcikk, képesek arra is, hogy valamiképpen megőrizték magukban készítőik kezénymát is.

A huszadik század végén a *szerves építészet* és a vele rokon tárgyformáló művészetek szándékosan fordulnak éppen ezekhez a forrásokhoz. S a népművészet és a kézművesség erejének újra-felfedezése mellett nem véletlenül nyúlnak többek között

éppen a szecesszió (Magyarországon a magyar szecesszió) hagyományaihoz sem, (ahol egyébként nemcsak művészi és eszmei előképeket találnak, hiszen például a gödöllőiek a nagyvárosi-ipari civilizációból kivonuló, természetes és emberléptékű élet felépítésének a tizenkilencedik századi „különcök” által elkezdett kísérletét is folytatni próbálták – ha hatásuk a maguk idejében e tekintetben nem is vált tömegessé). Mégsem jogos a huszadik század végi „organikus” irányzatot egyszerűen neoszecesszióknak minősíteni, hiszen száz év alatt igen sokat változott a világ. Változott abban is, hogy a „kivonulás” ma már nem csak egyes különöccök remetesége, hanem egy (viszonylag széles) értelmiségi réteg igen sok változatban követett életformája.

Az árucikk-áradat és a tömegtermékek korára jellemző szellemi-lelki elsivárosodás a szellemi értékek őrői számára mozgósító kihívás: fel kell mutatni egy másik fajta élet (az igazi, emberhez méltó élet) lehetőségét. Míg a múlt századi kivonulók gyorsan megfulladó kis telepeikkel vagy magányos remeteként valóban kivonultak, *kívülre* menekültek a mindinkább a nagyvárosokban dobogó szívű világon, addig az ezredforduló kivonulói már azt érezhetik, hogy a világ szíve ott dobog, ahová ők mennek, az adminisztratív központok lélektelenségével szemben élhető élet szinte csak a metropolisokon kívül, a természettel közvetlenül érintkező területeken lehetséges, s magukban a nagy centrumokban is attól várható a megújulás, (s ennek is látszanak ma már jelei), ha bennük a természeti, a nem nagyvárosi életelemek kapnak teret. És az ezredforduló kivonulói nem csak redukálnak, nemcsak leépítik a talmi világ fölösleges jelképeit, nem csak kidobják életükből az ezt az üres létformát jelképező koloncokat, hanem – sokszor a pökhendi modernizáció által félrevertet, lenézett korábbi tudásokra, szokásokra, életelemekekre alapozva – megpróbálnak egy másik világot felépíteni. Egy világot, amelyben visszakapja jogait a Természet, az Alkotás, a Lélek, a Szellem, a Szépség, a Szeretet és a Szabadság. Sokkal inkább építkezők, mint menekülő. Sokkal inkább alkotók, mint elkülönülők. És nem csak tárgyakat, környezetet formálnak. Építenek családot, baráti szóval élő emberek köreit, valóságos szabadságot.

Az 1999 karácsonyán 57 évesen elhunyt Babó Antal – aki az „organikus” iskola mestereként művészetében a szecesszió, a népművészet és a kézművesség legjobb hagyományainak továbbvitelével, de senki máséra nem hasonlító egyéni invencióval adott faműveinek eleven életet – ilyen ember volt. Nem harsogó vezér, aki titáni erejével von maga után másokat, hanem a szeretet szépségével és a szépség szeretetével átitatott természetes ember, akiből a „korszerűtlen” (mert az időközön felül álló) élet bölcsessége sugárzik. Akik ismerték, láthatták őt tiszta eszményekért küzdő don Quijotének, egy szebb, élettelibb jövő előhírnökének, zsörtölődő és vidám erdei manónak, babónak (hiszen ő maga is szívesen vette magára Tolkien becsületes, és a maguk csöndes, egyszerű módján hősies „felszerzetinek”, hobbitjainak az övével véletlenül éppen egybeeső, megmagyarított nevét); láthatták csupaszív családapának, a világ rejtett titkaiba hatolni vágyó nyughatatlan örök gyermeknek, és sok megpróbáltatást testében és idegeiben hordó, de mindig fiatal tekintetű nagyapónak (mert 57 évesen már a nagyapáság is megadatott neki); s láthatták a paradicsomi kert, a testet-lelket gyönyörködtető borozgatások, a csillagokkal szikrázó beszelgetések házi gazdájának, (akinek életében a ház is, a gazdaság is, meg a házigazdaság is visszanyerte eredeti, emberi értelmét, mértékét és melegségét.)

Babó Antalnak, ahogy barátai szólították, Bandinak lega-

lább három hivatása volt. (Lehetett volna több is, hiszen mint például leveleiből is kiviláglik, elbeszélőnek sem volt akármilyen). Hivatása volt, hogy olyan családot építsen, amelynek minden tagjából messzire sugárzik a harmónia, a lelkielő és az összetartozás. Egy család élete ugyan magánügy, de hogy ez esetben mégsem teljesen az, azt sajnálatos ritkasága teszi. Mert az ezredvég embereinek többsége csonka vagy önmagát nap mint nap csonkoló családokban él, s ilyen korokban az efféle példa akarva-akaratlan fontos üzenetté válik: emberek, lehet így is élni; őszintén, tisztán, egyenesen, divatoktól nem rángatottan, szeretetben. Nem csak kétezer éve, nem csak a tizenkilencedik század meséiben, hanem most is, a harmadik évezredben is, bármikor.

A másik hivatása – ezt sem célzatosan vette magára, csak úgy jött, magától – az volt, amiről mint egy „másik világ” építéséről beszélünk. Mert amikor Babó Bandi a maga mikszáthi mesélőképeségével, zsörtölődő szeretetével, tehetsége és élete kisugárzásával értékes emberek sokaságát vonzotta maga köré, összekötve őket, mint a csomózott szőnyeg szálait: barátaitól, jó embereiből ekképpen szellemi-lelki hálót szőtt Cák és Velem, Szombathely, Egyházashetye, Salföld, Budapest és ki tudja még, az ország hány pontja (meg aztán Wales, Németország, Olaszország) között. Ha van országrombolás és országépítés, hát ez az utóbbi, a javából.

Bandi gondolatai egyébként igen gyakran éppen a rombolás és építés körül forogtak. Szinte fájdalmat váltott ki belőle mindaz, amiben akár az emberiség életminőségének romlását, az Ember erkölcsi fogyatkozását, akár szeretett hazájának, s a magyarságnak megnyomorítását, akár szűkebb környezete, a falu, az egyes emberek önpusztítását, méltóságvesztését látta. S örült, ünneplően örült minden jelnek, amely azt ígérte, hogy e rombolásokkal, pusztításokkal szemben van más is: építés, értékörzés, új értékek felmutatása. A legkülönfélébb jelenségekben, a legkülönfélébb emberekben meg tudta látni ezeket a jeleket. S talán észre sem vette, hogy ilyen jel volt ő maga, az ő élete is. Többféle kultúra hitvilágában is feltételezik, hogy a világot néhány igaz ember embersége „tartja fenn”, kiegyensúlyozván a gonoszúságot, a rossz erőinek hatását, habarcsként összekötve s kovászként élesztve a többiek tömegét. Meggyőződésünk szerint az ilyen pillér-(habarcs, kovász)-emberek között kell látnunk Babó Antal helyét is. Nem tudjuk, hány ilyen ember lehet ma például Magyarországon. Lehet, hogy nagyon sok. De akiről tudunk, azt meg kell őriznünk az emlékezetben, mert a következő nemzedékek olyanok lesznek, amilyen emlékeket átadunk nekik, s nem mindegy, hogy abban milyen arányt képviselnek a kudarcok és sikerek, a tervek és az árulások, milyet a hajbókolások és milyet az igaz emberek példája.

A harmadik hivatás persze a munkája volt, a művészete. Babó Antal druszája, az általa is tisztelt-szeretett Antoni Gaudí módján volt nagy művész, az emberség és emberiség azon gögtelen (és igazán szabad) szolgálói módján, akik nem múzeumi áhítatra szánt műtárgyakban, hanem használatos eszközökben, házakban, öltözékekben, vagy mint Bandi, bútorokban s egyéb faművekben szolgálják azt, amire az igazi művészet való. Egybe-kapcsolják, egyszerre hordozzák a megrendelő és az alkotó személyiségét (hiszen tudjuk, hogy a Mona Lisa is egyszerre Signora Gioconda és Leonardo da Vinci arcása); ábrázolják, megmutatják a világ látszó és titkos rendjét, teremtményeikkel leképezik s ezáltal kiemelik, a figyelem előterébe hozzák az ember és a Létezés, a mikrokozmosz és a makrokozmosz összefüggéseit, azt a szépséget, harmóniát, amit a hívő ember Isten teremtet világgaként dicsér. Nem, nem úgy teszik ezt, hogy közben

ilyen nagy szavakat mondanának. Csak a sámánok módján átszagolnak a felső és alsó világokba, s onnan hoznak ezt-azt az embereknek: az igazság arányaival és a természetes lét örömeivel erősítve, gyógyítva őket. Istennek országa bennetek vagyon. Kétségtelen: egy jó mesterember munkája is nagyszerű lehet. Babó Antal bútorában, kapuiban, épületeiben a művészet többlete viszont valóban egyfajta sámánvarázslat: aki ismeri ezeket a bútorokat, építményeket, tudja, hogy ezeknek nemcsak tisztességet sugárzó testük, de személyes lelkük, szabad szellemük is van. Vidám és méltóságteljes, mint alkotójuké. Azért is olyan igazságtalan a sorstól, ha éppen annak, aki munkái és a maga kisugárzása által oly sok embert segít egészségbe, azaz egészségesebb élethez, ilyen rövid, ilyen hirtelen megszakadó földi pálya adatik.

De Bandi vidám és méltóságteljes lelkéhez ez a zúgolódó mondat sem illik. Akinek az életében minden a helyén van, az nem hiányt, hanem tovább szóló üzeneteket hagy maga után.

Babó Antal a Cák és Velem közötti erdő közepén egy régi majorban jelölte ki a maga számára a világ közepét. Lovak, tehének szomszédságában, a nagy istállóépületben alakította ki műhelyét; a faművek úgy álldigáltak a szénaillatban, ahogy egy kétezzer év előtti, családijával úton lévő ács tárgyairól képzelettel ember. Itt, az arborétumnak szánt, gyönyörű fákkal, virágokkal teli kert közepén hozta létre tárgyait, amelyek hajlása – beszélhetünk a szecesszió stílusáról, a szerves építészet vagy a népművészet hatásáról, nem ez a lényeg – az eleven fák és virágok hajladozását őrzi, amelyek arányai a csillagokkal teli kozmosz nyugalmát és a mindennapos emberi létezés mértékét követik és közvetítik. Legújabb munkáiban egyre inkább lényekké válnak maguk a bútorok is: anélkül, hogy erőltetetten, funkciójukat megerősítő módon öltönnének emberformát, alkotójuk visszaadja a tárgyaknak a lelket, amellyel az ipari kor előtti ember mindig is felruházta őket; hiszen tudjuk: a régi időkben ház és templom, bútor és ruha éppúgy az ember tulajdonságaival köszönt vissza az emberre, ahogy „emberek” voltak az állatok, a növények, a csillagok is. (Nem azért, mert az ősi ember olyan ostoba volt, hogy nem tudta: a ház, a kő, vagy a patak másként „működik”, mint az ember, hanem azért, mert a különbségeket még nem tartotta olyan fontosnak, mint azt az Egészet, amelyben minden között kapcsolat van, s az izgatta elsősorban, hogy miképpen kerül be, miképpen van jelen mindenben az ember, amivel csak viszonyba lép). És éppen így, ezzel a azonosulással lehet megérteni a világ valódi természetét. Hiszen ha én belekerülök a dolgokba, ezáltal – és éppen ezáltal – a dolgok is belém kerülnek. Ha látom, hogy a világban mi az, ami bennem és minden másban közös, akkor látom azt is, hogy miként hatnak énbennem is a világ örök törvényei, miként vagyok én is csupán szerény része egy bölcsen kiegyensúlyozott mindenségnek. Babó Antal bútorai egyszerre antropomorfak, emberalakúak és nagyon is funkcionálisak, bútor-, és fatermészetüknek megfelelők. Székek, amelyek mázsás embereket is elhordoznak, miközben oly könnyűek, hogy két ujjal felemelhetők. Kanyargó lépcsők, amelyek hátsó kiszögelléseiken az ide-odahajló gerincoszlop csigolyáit viselik. Szekrények, amelyek barátságos asszonyként hívnak magukhoz, hogy azután titkos kis rekeszekkel, bugyrokka rejtsék el gyermeki titkainkat, mint öreganyók szoknyaredői. Kapuk, amelyek jelzik, hogy világok határán állasz. És fából van minden, kiszáradtan is eleven, egyéniségét őrző fából: élőlények anyagából, mint mi magunk.

Nemigen lehet másként gondolni mindarra, amit Bandi épített meg ültetett, hogy épül, növekszik – él tovább. Az elevenség legbelsőbb természetükhöz tartozik, mint ahogy állan-

dóan továbbkacsakaringózó, nyughatatlanul eleven volt létrehozójuk szelleme is. Kezdetben – hiszen az ő ifjúkorában a modernség bővületében élt az egész világ – még a konstruktivizmus szögletes formái jelennek meg munkáin, bár már ekkor is a legerősebbek azok a rusztikus, nyers formák, amit a paraszt-kézművesektől tanultak el a hatvanas-hetvenes évek modernjei is. Aztán a szögletes formákat elkezd humanizálni a bőr. S nyomon követhető, ahogy a nyolcvanas évek során lépésről-lépésre rátalál a maga hangjára és ezzel együtt a fa legbelsőbb természetére: arra, hogy miképpen lehet úgy alakítani az ember számára valóvá a fát, ahogyan a fa, a természet magát is alakítja. A kilencvenes évek második felére eljut a bútor-lényekig, akikben nem is kell nagy fantázia asszonyokat és férfiakat, gyermekeket és angyalokat látnunk.

A lakásokban, ahol Bandi bútorai állnak, a lakók szeretik őket. Élőlényként szeretik, simogatják – gyönyörködnek bennük. Mert fák, meleg fák; és mert szépek. Van, aki szobornak mondja őket, van, aki lakása legfőbb díszének. Szépségük – ha az élőlények szépségét formázza is – mégis az *alkotott* tárgyak szépsége: ahogy a festő színek és festett formák egymásmellé helyezésével érzékeltet viszonyokat és arányokat, érzelmi állapotokat és anyagi törvényeket, Babó Bandi bútorszobrain a különböző fák (és sokszor ezek eltérő faktúrája és színei) keltik ugyanezeket a hatásokat. Egyesítik magukban a díszítőkedvű korok formaszereztetét, kanyargó mesélőkedvét, és a funkcionalista irányzatok szigorú egyenességét: láthatóvá téve a szerkezetet, a készítés, az elkészülés folyamatát. Minden egyes szék, minden kapu, lépcső, szekrény más: egy taraj, egy sarkantyú, egy fémbetét mindegyiknek a „szájába” ad egy-egy egyéni – s lehetőleg a tulajdonos egyéniségéhez kapcsolódó – mondandót. De egyetlen ilyen díszítmény sem öncélú, az pedig szinte mindig egyik bútoron látszik, hogy készítőjüket mennyire foglalkoztatja a kezébe vett anyag természete: külön hangsúlyt kap a fa mintázata, erővonalainak belső játéka, illetve megmunkálásuk egyik legmeghatározóbb mozzanata: az összeillesztés, a csapolás. Babó Antal művészetében ugyanis talán az a legnagyobb, hogy benne teljesen összefonódik a legegyszerűbb hétköznapi-ság és a legkifinomultabb artisztikum, az anyag józansága és a transzcendens lelkiség. Talán szerepet játszik ebben az is, hogy életútján módja volt átélni szinte minden társadalmi létforma: munkások és polgárok, parasztok és nemesemberek, értelmiségiek és száműzöttek életének elemeit, de az életút esetlegességénél minden biztonnyal meghatározóbb az a belső egyensúly, amely ha létrejön az emberben, akkor a világ egyensúlyát, szélsőségeinek egyazon létben való összefonódását képezi le. S ez a belső egyensúly az, amit a bútorok használói igazán élvezhetnek bútoraikban, mert a bútorok – alkotójuk hasonmásaként – ezt az egyensúlyt közvetítik, ezt viszik be használóik lakásaiba is.

S éppen ezért kellett az ezredvég új értelmiségi attitűdjéről, a kivonulás esztétikájáról, Babó Antal személyiségének kisugárzásáról, életformája varázjáról is beszélni: e bútorok szerepét a magyar bútortörténetben csak ebben az összefüggésrendszerben lehet igazán megérteni.

Babó Antal emlékére barátai 2000 novemberében **emlékdíjat alapítottak**. Az alapítás céljáról és a díjról – az erkölcsi elismerésről – tovább olvashatunk Hírek, felhívás oldalunkon. (Szerk.)

A SOPRONI HETVENNYOLCAS GALÉRIA

A Sopron szívében található Jégverem utca 2. számú két-szintes, régi ház egy kiállítóhelynek ad otthont. Az első emeletet elfoglaló lakás két szobájában kap helyet nyolc éve minden nyáron a Hetvennyolcas Galéria. A lakás egyben egy budapesti művészpár, Eszik Alajos grafikusművész és Németh Márta építész második otthona.

– Nagyon szép szolid barokk épület ez. Nagyon szép az a kis provinciális barokk szobor a kapu fölött.

– Nehéz volt hozzájutni ehhez az épülethez?

– Nem. Nem volt ott akkor ennek különösebb értéke.

Sopron még most is olyan szundikáló város. Sokan érkeztek nagy reményekkel Sopronba. Volt, aki például megvett egy hatalmas belvárosi palotát, galériává alakította, és hát... Úgy nézett ki, mintha ez egy nyüzsgő város lenne, de csak attól volt nyüzsgő, hogy amíg jelentős árkülönbségek voltak, a burgenlandi parasztemberek átjártak vásárolni. Miután valami zseniális ötlettől indítva a bécsi út mentén építettek egy plázát, egész közel a határhoz, már nem jönnek be a városba az emberek. Alszik az a város. Ingatlan ügyében is teljes állóvíz van. Tíz évig is árulnak egy ingatlant, mire nagy nehezen eladják. Győrben, ahol ipar van, meg a nagy nemzetközi cégek megtelepültek, ott valóban van élet, de Sopronban sajnos nem sok.

Ezek a szegény soproni újságírók is állandóan új meg új lapokat indítottak. Csak amióta mi ezzel a galériával foglalkozunk, már öt vagy hat valamilyen helybeli revü indult neki, és csődölt be. Egy napilap van, a Kisalföld, aminek van egy soproni mutációja, azon kívül semmi nem bír megmaradni. Mesélik, hogy a háború előtt volt három-négy napilapja Sopronnak. Most csak a hirdetési újságok maradnak meg. Van még egy Várfoke című kulturális szemle, az valahogy nagy nehezen megél, de az se abból, hogy mennyien megveszik. Ők valahogy tudnak pályázati pénzeket szerezni erre a célra.

– Önöket nem támogatja senki?

– Senki. Én, amikor elindítottam ezt a galériát, próbálkoztam itt-ott, de visszautasítottak, és szépen abba is hagytam.

– Mi az oka, hogy ennek ellenére Sopronban maradtak? A hely varázsa?

– Én nem hiszem, hogy az embernek ebben túl sok választása lenne. Ahova érzelmi kötődése van, az embernek ott van a helye. Én nem tudnék csak azért Sopronba menni, mert azt feltételezem róla, hogy ott nyüzsgőnek a jó módú nyugati érdeklődők. Mi azért mentünk Sopronba, mert a feleségem soproni, és jártunk oda a szülei halála után is. És úgy, hogy ne legyünk teljesen egyedül a városban. A soproni kollégák felé is nyitni akartunk, és ez sikerült is. Most, ha Sopronba megyünk, öt perc alatt összefutunk a Várkerületben olyan emberekkel, akik úgy fogadnak, hogy "sziasztok!, itt vagytok?, na végre!, mi újság?", tehát úgy megyünk oda, hogy van egy barátságos közeg, ami fogad bennünket. Egy városban, aminek hagyományai vannak, meg saját értelmisége van.

– Igazi magángaléria van Sopronban?

– Igen, van egy a Várkerületben. Azt hiszem, Színkép a neve, a képcsarnokot vezette, akié. Az Új utca elején is láttam mostanában egy kis pincegalériát. Sokan próbálkoznak. Mi nem vagyunk galéria, ahogy az a nevünkben joggal hihető lenne. Ez egy időszakos kiállítóterem. Galéria az, ami kereske-

delmi forgalomból tartja fenn magát, vagy legalább is próbálkozik vele. Kortárs anyaggal ez roppant kockázatos vállalkozás. Csak azok tudnak lábon maradni, amelyek antikvitás, lakberendezés vagy régi képanyag bázisán fenntartva magukat kortárs alkotásokat is forgalmazznak. Így engedhetik meg maguknak ezt a luxust. Tisztán kortárs művészeti magángalériát nem is nagyon ismerek.

Mi, hogyha van eladás, a kép ellenértékét teljes egészében odaadjuk a kiállító művésznek. Nekünk a galéria nem egy gazdasági vállalkozás. Nekünk ez luxus. Ezt úgy szoktuk nevezni, hogy ez a mi fényűzésünk. Írtak rólunk egy cikket, aminek az a címe: *A szép fényűzése* (Délmagyarország, 1994. február 16.). Abból az alkalomból jelent meg, hogy egy szegedi kis magángalériában vendégszerepeltünk, mármint azok a művészek, akik rendszeresen ki szoktak állítani nálunk.

– Ezek szerint vannak kapcsolataik más galériákkal is?

– Igen, Pesten is volt egyszer egy közös kiállításunk az Újpest Galériában, egyszer pedig mi láttuk vendégül a szegedi magángalériát.

– Nem tudja esetleg, hogy az országban hány magángaléria lehet?

– Szerintem most nagyon sok. De nagyon sok keletkezik, és nagyon sok befuccsol. Én nem merném, mint üzleti vállalkozást csinálni. Annak, aki így működteti, nagyon kacsingatnia kell a közízlésre. Vagy még pontosabban, igazodni kell ahhoz, hogy mi eladható. És az sokszor nagyon kommersz, nagyon negédes, nagyon vásári.

– Kikből áll a Hetvennyolcas Galéria közönsége?

– Nyolc év alatt kialakult egy törzsközönség. Azokból az emberekből, akik eljárnak helyi kiállítás-megnyitókra, helybeli kollégákból, fiatalokból, akik a képzőművészet irányában tapogatóznak (egy-két elég jól induló is van közöttük). Nagy sleppel szoktunk érkezni ezekre a megnyitókra mi is. Vagy húszan-harmincan jönnek Pestről: nagyon sok tanítványom a főiskoláról, régebbi tanítványok, és jönnek még a barátaink. Szóval ez egy nagy "jamboree", ami három napig szokott tartani. Minden évben június 20-a körül, pénteki napon van a megnyitó. Utána együtt marad a társaság. A távolabbról érkező vendégek a galériában alszanak matracokon. Másnap együtt szoktunk elmenni ebédelni a Schmauserba, a harmadik nap aztán feloszlunk.

A soproni törzsközönség számít ezekre a kiállításokra. A helybeli sajtóban meg rádióban hirdetni szoktuk a megnyitót, interneten is megjelenik a hír.

– Az érdeklődők, úgy tűnik, nem azok közül kerülnek ki, akik jelentősebb vásárlóerőt képviselnek.

– Pontosan. Bár azért úgy szokott lenni, hogy egy-egy megnyitóközönségből mindig van most már egy-egy jobban elemezhető ember, akinek szerencsére ilyenfajta érdeklődése is van, és vásárol. De mondom, ez a művésze.

– Miért hívják az Önök kiállítótermet Hetvennyolcas Galériának?

– Azért, mert a Hetvennyolcas Bt. üzemelteti, amelyiknek én vagyok a beltagja, a feleségem a kültagja. A Bt.-t meg azért hívják így, mert mi a feleségemmel 1978-ban házasodtunk össze, tehát '78 a „cégalapítás” éve.

– És miért 1993-ban alapították a galériát?

– Ez úgy alakult, hogy amikor a feleségem árvaságra jutott,

a szülei meghaltak Sopronban, az örökséget cseréltük erre a lakásra, és az utána következő évben indítottuk ezt a galériát. Az aranyos volt, mikor az első kiállítást megcsináltuk. Odasereglett mindenki, aki Sopronban ilyesvalamivel foglalkozik, hogy ki ez, mit akar. Este már nagy szeretettel ütögették a vállamat, és mondták, hogy igen, ez Európa. Meg voltak könynyebbedve, mert nem a soproni Tűztorony, meg a Festő-köz volt kiállítva. Látták, hogy nem fogok képet eladni egy darabot sem, és így mindnyájan nagy szeretettel fogadtak. Most is eljárnak fröccsözgetni a megnyitókra.

– Amikor '93-ban létrehozta ezt a galériát, volt ezzel azért olyan célja is, hogy saját magának is teremtsen kiállítási lehetőséget?

– Nem, én nem is kaptam annyira az alkalmon, mert azt hiszem, a harmadik vagy a negyedik szezonban csináltam magamnak kiállítást. Engem az érdekelt, hogy körülvegyem magamat azoknak a tanítványaimnak, kollégáimnak a munkáival, akiket én nagyra becülök. Hogy alkalmat teremtsék arra, hogy én válogathassam meg, hogy kikkel állítok ki, hogy ez ne legyen tőlem független, mint ahogy bármilyen nagy országos kiállításon az. Mert különben nem olyan nehéz kiállítani. Eleve minden évben megvannak a szokásos éves vagy kétéves kiállítások: van egy salgótarjáni rajz-biennále, egy miskolci grafikai biennále, egy szegedi festészeti biennále, egy vásárhelyi őszi tárlat, ilyen-amolyan tavaszi tárlatok, állandóan vannak pályázatok, az ember megállás nélkül termelhetne ezekre, ha mindegyiken részt akarna venni. Mondjuk egyéni kiállítást azért nem olyan könnyű csinálni, de ilyen csoportos nagyon-nagyon sok van.

Itt enyém a koncepció, enyém a kiválasztás joga, hogy kiket hívok meg, az egész az én értékrendemet tükrözi. Ez egy jó játék.

1983 óta tanítok a főiskolán, onnan választhatom a tanítványaimat. És megy az ember a kiállításon, és egyszer csak elcsodálkozik, hogy valaki új módon lát. Új módon tud látni. Teljesen új szemmel.¹ És mindig lehet ilyen csemegéket találni. Nos, már pusztán ezeknek az embereknek a választási lehetősége is egy nagy kiállítói kört ad. És még vannak a barátok, a volt évfolyamtársak, festőkollégák, grafikuskollégák ... Úgy-hogy van miből meríteni. Itt van néhány név például azok közül, akiket meghívtam egy tematikus kiállításunkra, a Szent Dorottya-kiállításra. Babinszky Csilla a tanítványom volt, most utazik ösztöndíjjal Rómába. Egy nagyon tehetséges, jól induló, fiatal grafikus. Baranyay András a kollégám a tanszéken, tavaly kapott Kossuth-díjat, a nagy Iparterv-generációnak a tagja. Csáki Róbert szintén tanítványom. Ő ízig-veéig festő fiú. Most párizsi aukciókon vannak sikerei, ami nagy áttörés. Csontó Lajos a tanítványom volt, s Derkovits ösztöndíjas, mint még egy csomó tanítványom. Gál József festőtanár a főiskolán, azelőtt a grafikatanszéken volt kollégám. A sevillai világkiállításon Samu Géza és Tóth Menyhért mellett harmadikként ő képviselte az országot. Germán Fatime most diplomázott, nagyon tehetséges kolléga. Július Gyula évfolyamtársam volt a főiskolán. Kocsis Imre a grafikatanszéknek a vezetője. Koronczai Endre szintén Derkovits-ösztöndíjas grafikusművész. A mostani miskolci biennále összes nagydíja közül hármat kaszált. Most volt egy gigantposztere a Lövölde téren

kirakva. Kovács Gombos Gábor soproni kolléga. Nagy Gábor festőművész, a festőtanszéknek a volt vezetője, Munkácsy-díjas. Somorjai Kiss Tibor az utóbbi időszak legsikeresebb magyar grafikusművésze, a legutóbbi Miskolci biennále nagydíjasa. Szabó Ábel egy volt tanítványom, és soproni származású is egyúttal.

– Hallatlanul nagy ez a lista. Hány művészt hívott összesen?

– Huszonhárman voltak, mindenkitől két munkát raktunk ki. Jó kis zsúfolt kiállítás volt.

– De változatos és izgalmas lehetett. Miért Szent Dorottya üdvözlése volt ennek a kiállításnak a címe?

– Mert a kis kapuszentünk az Dorottya. Ezért csináltuk ezt a tematikus kiállítást. Mindenkinek elküldtem a *Legenda Aurea*-ból a Szent Dorottyról szóló részeket, és mindenki utána ment, hogy mi a története, és mik az attribútumai.

– A művek tehát az Ön felkérésére készültek?

– Többnyire igen.

– Az min múlik, hogy kiket kér fel egyéni kiállításra?

– Ez valahogy úgy van, hogy akiről úgy érzem, hogy nagyon jó, de nem látszik eléggé. De hát aztán voltak olyanok, mint például Somorjai Kiss Tibor, aki nagyon jó, de akkor még nem látszott eléggé. Azóta nagyon fölkapott lett. Nem kértem meg viszont Nagy Gábort önálló kiállításra, mert ragyogó, befutott festőművész, aki Németországtól Magyarorszáig számos helyen kiállt. Akivel szalad a szekér, annak nem olyan fontos, hogy na, még egy kiállítás.

– Idén nyáron Székely György számára rendezett önálló kiállítást. Mondana arról valamit, hogy őt például miért választotta? Nyilván személyes kapcsolat is van e mögött?

– Igen, így van. A barátságunk, nem is tudom megmondani, honnan datálódik. A hetvenes évek elején, Szegeden már tudtunk egymásról, aztán '76-ban Ady-ligeten jobban összebarátkoztunk, tehát nagyon régi haverok vagyunk a Gyurkával. De hát ez kevés lett volna ahhoz, hogy kiállítást csináljak neki. Hanem volt őneki egy kunpusztai kiállítása valamikor, a műtermének a kertjében, amit én nyitottam meg, valamikor az idő kezdetén. És most meg lent voltam nála megint, sétáltam a műtermében, és láttam a dolgait, és nagyon érdekesnek találtam. Ő fest, meg tárgy-applikációkat csinál. Például kis sütemény-nyomóforma, kis műanyag tehénke, akkor horgok, csillagok, műanyag kanalak. Mindenféle ilyen tárgyakat beleapplikál a képbe, és az egésznek van egy vidám, kicsit brahista, dadaista jellege. Ugyanakkor meg azok a tárgyak, és ahogy a Gyurka összeállítja, ez annyira ez a kelet-európai bor-nírttság, ami itt volt a szocializmus idején. A birodalmi nagyoperettnek a díszletei. És úgy gondoltam, hogy azért is jó lesz a Gyurkát kiállítani, mert valahogy olyan amnézia van, mindenki úgy elfelejtette ezeket az évtizedeket, amiben a gyermekkorunk meg a fiatalságunk telt, mintha száz évvel ezelőtt lett volna. Mindenki olyan izgatottan és gyorsan *up to date* lett, hogy nem is mereng el senki arról, vagy csak nagyon kevesen, hogy mi történt velünk. De ezekben a képekben ez úgy benne van. Anélkül vidámak ezek a képek, hogy viccesek lennének. Nem úgy, mint egy-két kolléga, aki direkt vicces akár lenni, ami nagyon nem jó.

– Hogy év közben is legyen kiállítás, az nem lenne megoldható?

– Azzal a nagyra törő tervvel indultunk, hogy egész évben lesz folyamatos kiállítás, de nem megy. Nem bírjuk, se anyagilag, se megszervezni a napi munka mellett. Havi egy kiállít-

¹ A Hetvennyolcas Galériával – ezt az oldalt előtérbe helyezve – foglalkozott a Népszabadság 1994. március 25-i száma, *Poszt-Kondor grafika* címmel.

tás kellene, s akkor nyártól nyárig nem szoknának el tőle az emberek. Anyag lenne. Voltak már jelentkezők arra is, hogy kivennék a galériát. Nem adtuk. És olyan is volt, hogy karácsony előtt kiállítást, vásárt tartanának, de nem adtuk oda, mert hiába jelentene egy kis bevételt, de közben elhasználnák a nevet. Nem éri meg.

– A helyhez, a névhez kötődik egy szemlélet, egy minőség, egy színvonal.

– Igen, ebben biztos vagyok. Azt nem állítom, hogy az itt kiállítókon kívül nincs jó művész, legföljebb azt, hogy nekem nincs mindenre rálátásom. Például a fiatal festőkkel nincsen olyan közeli kapcsolat, hogy közülük sokat be tudnék vonni. Több nálam a kiállító grafikus, de például a tematikus kiállításoknál legalább annyi festmény van, mint grafika. Aztán voltak fotókiállítások is. Három fiatal soproni fotós állított ki, Újvári Gábor, Griechisch Tamás, G. Szabó László, és egy volt grafikus kollégám, Bányay Péter, aki nem csak melleleg fotózik. Volt egy szezon, amikor két kiállítás is volt, mindkettő fotó.

– És kisplasztikát nem szeretne kiállítani?

– Nagyon szívesen, abba az irányba még tapogatózom. Olyan kiállítást csinálnék, hogy festészet és kisplasztika, ez tárlókban vagy posztamenseken.

– Akkor a középben lévő helyeket is jól ki lehet majd használni. Csak akkor a matracok nem férnek el a megnyitó után, amikor hálószobává alakul a galéria. Az Ön számára egy ilyen megnyitó a galériának, mint műalkotásnak a lényegéhez tartozik, nem?

– De igen. És azt mondják, akik ott alszanak, hogy nagyon

klassz ott ébredni, a képek között. Mindig vannak az embernek ilyen vágyai, hogy a jelenlétével meggyalázzon egy szakrális helyet. Nagyon jó hangulatú dolgok szoktak lenni ezek. Talán, ha túlságosan azt domborítottam ki, hogy ez miféle kultúrmisszió, nem is derül ki, hogy mi mennyire élvezzük. Mert az ember a missziót azért ne élvezze olyan nagyon. Nem illik.

– Mennyire ismerik el a Hetvennyolcas Galériát? Jött olyan visszajelzés, hogy ha valaki Önöknél kiállított, az jelent valamit?

– Igen. Van rangja a szakmán belül.

– Milyen kiállítást tervez a következő nyárra?

– E pillanatban tanácstalan vagyok. Nem biztos, hogy sikerül megtartani a galériát. A sógornóm Svédországból jelezte, hogy kéri a tulajdonrészét. Ha bankkölcsönt vennénk fel, ki kellene adni a lakást, hogy a törlesztő részletet fedezze. Ha ez sikerülne, négy-öt évig akkor sem lehetne galéria. Ha ezen túllennénk, én újból kezdeném. Csak nehogy el kelljen adni.

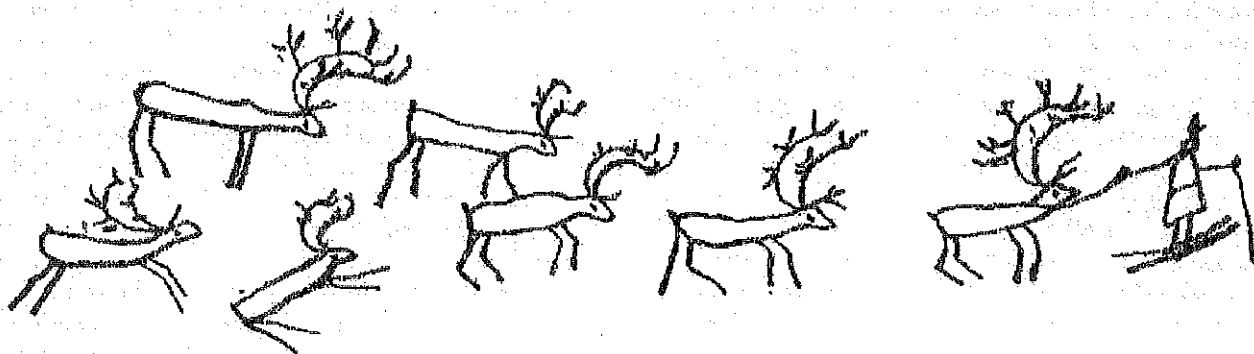
– És nem próbál valami támogatást szerezni? Miért gondolja, hogy csak saját erőből lehet megoldania?

– Mert mindig mindent úgy oldottunk meg még eddig az életben. És az is lehet, hogy sikerül olyan bérlőt szerezni, aki hozzájárul, hogy nyáron egy hónapig legyen a galéria. De arról is volt szó, hogy a Torony Galériát a belvárosban kölcsön kérjük egy-egy hónapra, és ott vendégszerepelünk, amíg ez a dolog így áll.

– De akkor is Sopronban.

– Sopronban.

Búzás Béla

MATYÓFÖLD ÉS AZ ÉSZAKKELET-MAGYARORSZÁGI RÉGIÓ BEMUTATKOZÁSA VARSÓBAN

A 2000. esztendő mindannyiunk életében kiemelt helyet foglal el. Az idén 725 éves Mezőkövesd városa gazdag eseménysorozattal hajtott fejet a neves évfordulók előtt, melyek között igen kiemelkedő helyet foglalt el az a rangos kiállítás, amely szeptember 5-én nyílt meg Varsóban, a néprajzi múzeumban.

A kiállítás szervezői a fogadó fél mellett a varsói Magyar Kulturális Intézet, a miskolci Herman Ottó Múzeum, Mezőkövesd város Önkormányzata és a Magyar Művelődési Intézet.

A kiállítás célja az volt, hogy a város, a szűkebb, sőt a tágabb értelemben vett régió népi kultúrájának, népművészetének és népi iparművészetének legfontosabb momentumaiából, legjellemzőbb szokásaiából, mesterségeiből, a vidékre jellemző legszebb tárgyakból olyan ízelítőt nyújtson a kultúránk iránt ma is érdeklődő lengyel emberek számára, ami nem csak ennek a hagyományokban gazdag néprajzi kistájnak a dicsőségére szolgál, hanem rajta keresztül az egész magyar népi kultúra gazdagságát is reprezentálja. A matyó népművészet itt Varsóban is – mint annyiszor az elmúlt évszázadban – a magyar kultúra követévé vált. A nagy alapterületű – két szinten elhelyezkedő – kiállítás több, mint nyolcszáz tárgyat mutatott be, olyan jelenségek, tárgye gyűtéseket, enteriőrök segítségével, melyek jól megmagadják a matyóság lényegét.

Mert mit is takar a „matyóság” fogalma? Mi tette ezt a népcsoportot nemzetközileg is ismertté?

A XIX. század végén Európa-szerte megfigyelhető volt az a tendencia, hogy az egyes országokban egy-egy vidék népessége átvette a nemzeti öntudat, nemzeti törekvések szempontjából divatba jött népművészet, népszokások „képviselőjét”, színre vitelét. Magyarországon Kalotaszeg és a Sárköz mellett pontosan Mezőkövesd töltötte be ezt a szerepet. Ezekre a csoportokra hárult, hogy az egész ország számára megjelenítsék az akkoriban a nemzeti kultúra jelentős részeként értékelt népművészetet. De pont ez a pompás díszítőművészet az, ami a mezőkövesdieket matyóvá tette. Ők maguk is pontosan el tudták különíteni, hogy a szobaberendezésben, az öltözködésben, de a testtartás és a viselkedés különböző mozzanataiban is mi az, ami a matyót a nem-matyótól megkülönbözteti. Azt is tudták, hogy ezeket a rájuk jellemző viselkedési mintákat, tárgyakat, színeket milyen belső összefüggések, ízlésbeli hasonlóság fűzi össze. Azt is mondhatjuk, hogy a magyar paraszti kultúra sajátos változata, illetve annak tudatos vállalása tette a mezőkövesdieket matyóvá. Ennek a matyóságnak tisztelgett jelzésszerűen a szín pompás, ugyanakkor elegáns kiállítás.

A látogatót a múzeumba belépve szokatlan élmény érte, a lépcsőfordulón máris Mezőkövesdre érkezett: egy jelképes házba lépett be, ahol egy valódi, hiteles, de most készített deszkatoromzat (Kiss Mátyás munkája), alatta egy XX. század eleji család kinagyított fotója fogadta.

Az első emeleten újabb meglepetés érte egy nyitott kiskapun keresztül: belecsöppent egy lakodalmas menetbe: 12 népviseletes figura és a kelengyével megrakott szekér sétált vele szemben, mögötte a mezőkövesdi utcák teljesen hitelesen, 45 négyzetméteren megfestett képe szolgált háttérül. A festmény Laczkó Pető Mihály mezőkövesdi festőművésznek, a kiállítás egyik rendezőjének nagyszerű alkotása. A terem többi része is Mezőkövesd gazdag hagyományainak hajtott fejet: megtekint-

hető volt itt hagyományos szobabelső, konyha, s a matyó hímzések teljes tárháza. A múlt század második feléből származó vagdalásos fehér hímzéstől a kicsit későbbi, piros-kék fonallal hímzett ún. cipés-madaras mintán át, a század elején színesedni kezdő gazdag hímzésekben keresztül a szűcsös mintákig, s a két világháború között már cifrává, színessé vált tárgyakig. Ebben a blokkban a múzeumi anyag mellett kiállításra kerül az a sok nagyszerű népi iparművészeti alkotás is, melynek jó része díjazott munka volt az elmúlt négy évtized országos hímző pályázataiban, s melyek alkotói között szerepel minden neves mezőkövesdi író- és hímző asszony, s melyek a Magyar Művelődési Intézet Iparművészeti Múzeumának gyűjteményéből valók.

Egyébként az egész kiállítás következetesen végigvitte azt az elképzelést, hogy a patinás XIX. század végi, XX. század eleji tárgyak mellett jelenjenek meg azok a munkák is, melyek a hagyomány újraélesztésének, továbbfejlesztésének az elmúlt évtizedekben a népi iparművészetként kikristályosodott formáját jelentik. Ehhez nagyon jó forrást jelentett a Magyar Művelődési Intézet gyűjteménye.

A következő lépcsőfordulóban a vidékre jellemző pástortervekenység mutatkozott be, viseletével, tárgyaival együtt.

A második emeleti kiállító terem a régió bemutatása helyezett a hangsúlyt.

Először is a katolikus matyó kultúra után a protestáns hagyományokkal ismerkedhetett meg a látogató. Megtekinthette a megaszói templom festett kazettás mennyezetének legszebb tábláit a terem boltozatán, alatta a szintén festett hangvetővel. Itt kaptak helyet a régió történeti hímzéseinek legszebb feldolgozásai, majd Észak-Magyarország legkorábbi ismert – XVIII. századi – paraszti hímzéseinek újrafelhasználásai is. Ebben a tárgycsoportban szerepeltek a gömöri hímzések is.

A tágabb értelemben vett matyóság hímzései szintén ebben a teremben mutatkoztak be: Tard, Szentiván, Bogács, Cserépfalu keresztzemes és szabadrajzú hímzései gyönyörködtették a szemet.

Kiállítottunk vászon szőtteket is Tardtól Cigándig.

Az enteriőrök innen sem hiányoztak. Bemutattunk egy faragó- és egy fazekasműhelyt. A gazdag kerámiahagyományt több fazekas központ múzeumi és népi iparművészeti tárgyai mutatták be, Mezőcsáttól Tiszafüreden át Sárospatakig, a régi nagy mesterektől a maiakig (Fehér Tibor Mezőkövesdről, Szűcs Imre Tiszafüredről, Szikircsák Ilona és Jakab Gábor Sárospatakról). Nagyon változatos forma- és mintakincsű fazekas munkákat szemlélhetett meg a látogató.

A terem közepén szintén egy enteriőrt állítottunk fel, mely azt illusztrálta, vajon a hagyományokat most, az ezredfordulón hogyan lehet a hitelesség megőrzése mellett úgy megfogalmazni, hogy a mai életünkben is használható, mostani lakáskultúránkba is beilleszthető alkotás jöjjön létre. Ennek nagyon szép példája az a hálószoba berendezés festett bútorokkal, szolid, visszafogott színekkel, a hozzáillő textilekkel és kerámiával, mely nem véletlenül nyert nagydíjat egy országos pályázaton. (Alkotói: Kovács András, Kovács Szabolcs, Kovács Szabolcsné, ifj. Kovács Szabolcs, Kertész Istvánné, Fehér Tibor.)

A kiállítás minden helyiségét az a sok nagyszerű festmény gazdagította tovább, amely Dala József és Takács István, a két

legnevesebb mezőkövesdi festőművész hagyatékából származik. Nagyszerűen egészítették ki egymást a néprajzi és népi iparművészeti tárgyakkal, s tovább erősítették a kiállítás mondanivalóját és hatását (nem egy olyan festmény volt köztük, mely most került először közönség elé). Ugyancsak ezt a célt szolgálta a bőséges archív fotóanyag is.

A nagyszámú tárgyat több intézmény bocsátotta rendelkezésre a kiállításához. A miskolci Herman Ottó Múzeum, a mezőkövesdi Matyó Múzeum, a mezőkövesdi Városi Galéria, a Magyar Művelődési Intézet Népi Iparművészeti Múzeuma, valamint több intézmény és magánszemély is készségesen állt rendelkezésre.

A kiállítás rendezői: Barsi Hajna (Budapest, Magyar Művelődési Intézet), Barsi Csaba és Cseh Zsolt (Miskolc, Herman Ottó Múzeum), Elek Józsefné (Mezőkövesd, Matyó Múzeum), Laczkó Péter Mihály (Mezőkövesd).

Ma, amikor a mindent elöntő globalizáció folyamatában egyre többen aggódunk nemzeti kultúránkért, mellyel eddig is részesei voltunk Európának, s eztán is ezzel tudunk érdekeset és értékeset nyújtani számára, különösen fontos egy ilyen bemutatkozás. Azért is, hogy ne váljon valóra Ady Endre sötét jóslata: „Fölolvaszt a világ kohója. Elveszünk, mert elvesztettük ma-

gunkat”. Mert hogyan és hol találjuk meg ezt a már-már elvesztett önmagunkat? Csak a hagyományokban, s azoknak a változó körülmények közötti újra meg újra való megfogalmazásával, újjáélesztésével. Ez az, amit meg kell mutatni a világnak, ez az, amire kíváncsi Európa. Kultúránk az, amivel mindig is jelen voltunk, és eztán is jelen lehetünk a népek kohójában. Ezért is nagyon fontos minden bemutatkozás, ez az igazi „ország-image”.

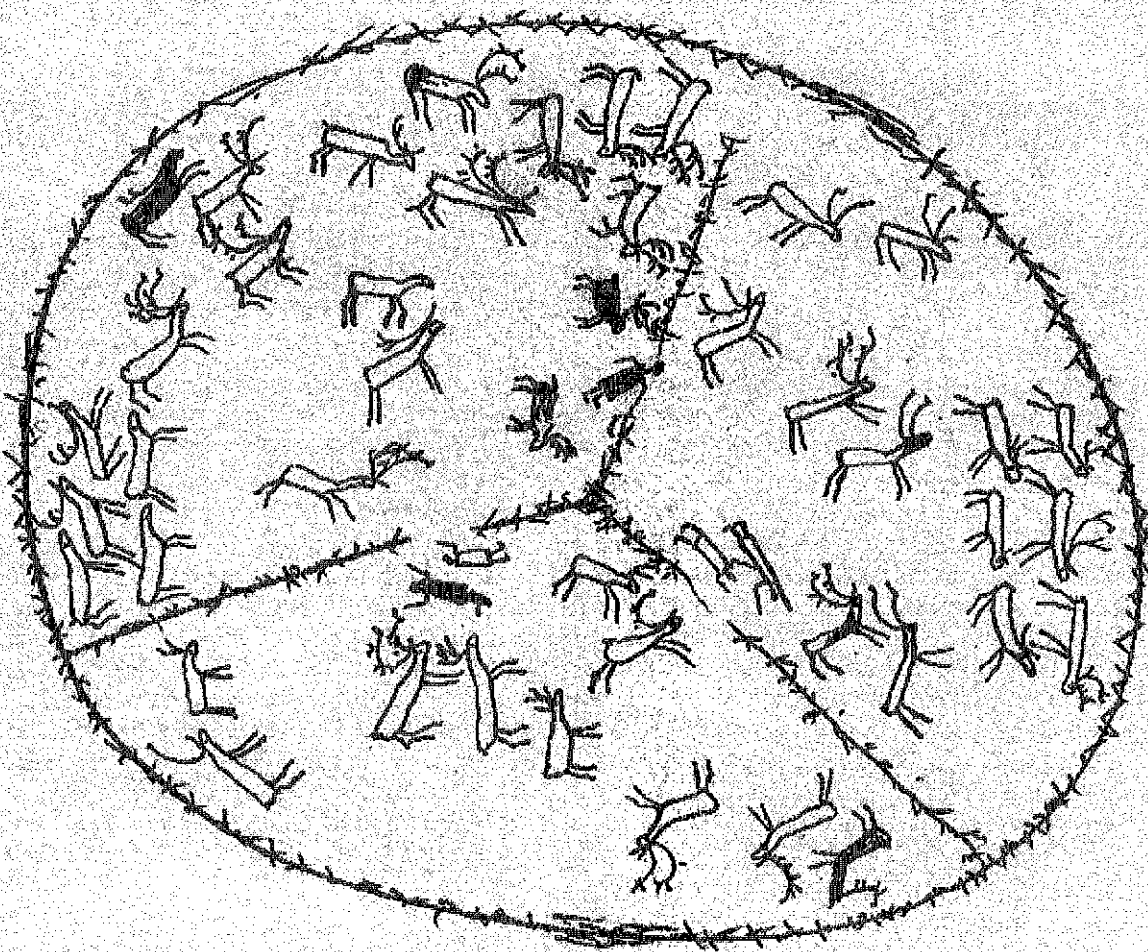
Lengyelországhoz nagyon sok történelmi és baráti szál fűz bennünket, s a lengyel emberek elmechanizálódó világunkban is nyitottak a saját és a más népek kultúrájára is.

A kiállítás október végéig tartott nyitva, tanulságul szolgálva sok értő és érdeklődő ember számára, s tovább öregbítve a magyar kultúra hírnevét.

Várakozásainkat is felülmúlta sikere és pozitív visszhangja.

A nyitvatartás másfél hónapja alatt mintegy harmincezer látogató tekintette meg, és vitte el hírnevét országszerte. Ezt tükrözik a lengyel sajtóban megjelent híradások is.

Ez a kiállítás is igazolta azt a véleményünket, hogy ilyen bemutatkozásokra szükség van, és lesz is. A magyar népi kultúra, és a belőle kifejlődött népi iparművészet olyan gazdag és magas színvonalú, hogy példaértékű lehet egész Európában, és méltán tarthat számot bárhol érdeklődésre és elismerésre.

SZÉKELYFÖLDI CIVIL FÓRUM

Erdélyben ébredező-félben van a magyar civil szféra. Míg 1997-ben csak 24 szervezet volt bejegyezve, 1998-ban már 408-ról tudunk, míg jelenleg mintegy 1000–1100-ra tehető a számuk.

A civil terület magára találását persze nemcsak a szervezetek számbeli növekedése jelzi. Létrejött az első szakmai- és érdekszövetség, az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány, mely a civil társadalom fejlesztését, hatékonyságának és eredményességének növelését tekinti küldetésének. Az alapítvány 2000 júniusában *Civil Fórum* címmel önálló lapot indított útjára. Az erdélyi magyar civil szervezetek 1993 és 1998 között hét alkalommal vitatták meg Illyefalván gondolataikat, s keresték rájuk a megoldást. 1999-ben több szervezet összefogásával valósult meg a „Civil szféra az ezredfordulón: lehetőségek, kihívások” című konferencia, majd ennek sikerén felbuzdulva 2000-ben „A civil szféra szerepe a közösségfejlesztésben” című tanácskozással.

A sorba logikusan illeszkedik a székelyudvarhelyi Human Reform Alapítvány által 2000. július 7–8-án Szovátaföldön meg szervezett Székelyföldi Civil Fórum – 2000. találkozó. A Fórum – szervezőinek szándéka szerint – a tusnádfürdői Székelyföld 2000 konferenciához kívánt kapcsolódni, hasznosítva annak eredményeit. A találkozó témája a közösségfejlesztés volt. Alcíme is tükrözte annak tartalmát: *A közösségfejlesztés szerepe a civil társadalom fenntartható fejlesztésében*. A Fórumnak egyébként kettős célja volt. Egyrészt megismertetni és népszerűsíteni a közösségfejlesztést, mint eszközt; másrészt elősegíteni a széles partnerség alapján történő együttműködést.

A kétnapos tanácskozáson közel száz érdekelt vett részt. A szervezőknek a szakterület legjobb romániai és magyarországi előadóit, szakembereit sikerült meghívniuk. A legtöbb előadás – a dolog természetéből adódóan – párbeszédesebb formában zajlott. A beszélgetések és viták természetesen a szünetekben, az étkezések alatt, és a program után éjszakába nyúlóan is folytatódtak.

Az egyik résztvevő, Kiss János a Szováta Bernady Közművelődési Egylet titkára, a Szováta Polgármesteri Hivatal munkatársa volt. A fórumról – többek között – ezt mondta: „A civil szféra és a közösség fejlesztését én eddig infrastrukturális fejlesztésként képzeltem el. Most már az emberekkel való foglalkozást tekintem fontosnak, mert úgy gondolom, hogy az ilyen munka eredményeképp, sokkal könnyebb lesz a tárgyi fejlesztés is. A találkozó elsősorban azáltal segítette munkámat, hogy a jelentkező problémákat most már az itt szerzett ismeretanyag fényében fogom látni. Bizonyára újfajta dolgokat fogunk majd kezdeményezni ezután, mind a civil, mind az önkormányzati szférában.”

Tamás Kinga, a Civil Fórum szerkesztője számára a közösségfejlesztés, mint fogalom korábban szinte teljességgel ismeretlen volt. Ez a fórum végre tisztázta ezt a kérdést. „Itt az általam végzett munkához kaptam segítséget. Ötleteket, hogy mely területek fontosak a civil társadalom számára, hogy hogyan teremtsünk nyilvánosságot a civil szervezetek által végzett munkának. Fontos, hogy itt véleményt tudtak cserélni az emberek, hogy a szabad időben el lehetett menni tovább beszélgetni. De a legfontosabb maga a kapcsolatteremtés volt.”

A tanácskozáson román szakemberek is részt vettek. Monica Goran, a Romániai Közösségfejlesztők Egyesületének projektkoordinátora: „Azért jöttem el, hogy minél többet megtudjak a

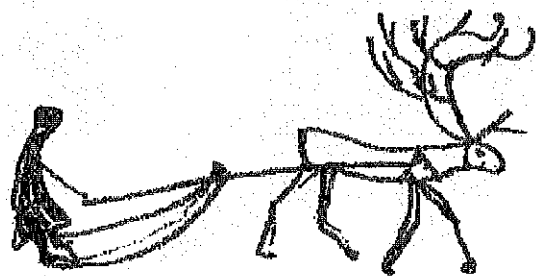
hozzánk hasonló munkát végző szakemberek tapasztalatairól, hogy tanulhassak tőlük, s ezáltal jobban tudjam végezni a munkámat. Nagyszerű emberekkel ismerkedtem meg, akikkel mindjárt az első találkozáskor jót tudtam beszélgetni. Kicseréltük tapasztalatainkat, jó ötleteket kaptam tőlük. Bízom abban, hogy velük hosszú távú együttműködés alapjait fektettük le, s ennek eredménye a jobban végzett munka lesz.”

Somai József, az Erdélyi Magyar Civil Szervezetekért Alapítvány elnöke: „Az előadások tisztázták, hogy a civil szférának mi a szerepe a közösségfejlesztésben. Fontos, hogy a résztvevők most már el tudják helyezni önmagukat a társadalomban. Tudják, hogy mit is vállaltak fel. Ez a fórum nem egyszerűen tanácskozás volt. Képzés is, amelyen a résztvevők sokat tanulhattak a közösségfejlesztésről.”

Hasonló fórumot szerveztek már korábban Nagyváradon és Gyergyóban. A térségi tanácskozások nagyon fontosak. Ezek a helyi problémákat tudják feltárni. Egyben információval is szolgálnak, hogy mik az általános gondok, mi a tendencia. Ezzel segítik az országos konferenciák megszervezését.”

Balla Zoltán, a Human Reform Alapítvány elnöke, főszervező: „A jelen fórum egy fél éves folyamat, a Polgári Újjászületés Székelyföldön project egyik állomása, mely a Westminster Foundation for Democracy támogatásával valósul meg. Az első feladat az volt, hogy meg kellett találni azokat a szakembereket, akik Székelyföldön egyáltalán szóba jöhetnek, mint közösségfejlesztők. A következő lépés az, hogy lehetőséget teremtsünk nekik, hogy intenzív képzésen eljuttathassák a közösségfejlesztés legfontosabb tudnivalóit. Közelítünk a cél eléréséhez. Most már egységesek vagyunk az alapfogalmak értelmezésében, ugyanazt értjük például közösségfejlesztés alatt. Sok kérdés megfogalmazódott. Működik a partnerség. A jelen fórum legfontosabb eredménye talán nem is a megszerzett tudás, hanem a szemléletformálása. Bízom benne, hogy elsősorban ezen a területen sikerült eredményt elérni.”

A civil társadalom új utakat keres Erdélyben. Munkájukhoz kérik, elvárják az anyaországi civil szféra segítségét.

A MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET KÖNYVKIADVÁNYAI

Beszélgetés a szerkesztővel, Borbáth Erika igazgatóhelyetttel

– Két sorozat indult a Magyar Művelődési Intézet kiadásában. Az egyik közülük a *Művelődés – Műhely – Információ*.

– Ez egy olyan sorozat, amelyben a művelődésről, mint műhelymunkáról és információs tevékenységről beszélünk. Szimbolikus, hogy rövidítése az MMI, az intézet nevét is jelenti. Mindaz a tevékenység megjelenik majd a sorozatban, amely a Magyar Művelődési Intézet tevékenységi körébe tartozik, s így a közművelődés minden szeletét fogja érinteni.

– Mi az, ami ebből az első négy kötetbe belefért?

– Mindegyik egy-egy igen aktuális kérdéskört tárgyal. Az első kötet a *Turizmus és kultúra* címet kapta. Azt gondolom, hogy ma Magyarországon turizmusról és kultúráról vétek egymástól függetlenül beszélni. Egy kollégánk, Horváth Attila beleásta magát ebbe a témába. Tagja a különböző országos idegenforgalmi szervezeteknek, főiskolán önálló tárgyként tanítja a kultúra és a turizmus kapcsolatát. Ma fontos erről a témáról beszélnünk. Jellemző, hogy a kötetből megjelent kritikák – akár a közművelődés területéről, akár pedig a turizmus, idegenforgalommal foglalkozó szakemberek köréből – rendkívül elismerőek voltak. A könyv sikerének köszönhető, hogy tervezzük a második, átdolgozott kiadást. Eddig csaknem ezer kötet fogyott el.

– Hány példányban jelennek meg egyébként a sorozat egyes kötetei?

– Egy-egy kötetet ezer példányban adunk ki, éppen azért, mert nem csak a közművelődési intézményhálózat munkatársai olvassák, hanem a rokon szakterületeken dolgozók is. Itt van például a sorozat harmadik kötete, amely két tanulmányt tartalmaz, egyik a *Pénzszerezés kulturális célra*, másik pedig a *Műemlék-menedzsment*. Érdekessége, hogy kétnyelvű. Ezzel segíteni szeretnénk, hogy az egyre inkább kötelezővé váló angol nyelvtudás és szakmai nyelvismeret tovább terjedjen. A kétnyelvű kiadás pedig nagyon megkönnyíti ezt. A sorozat második kötetének címe: *Fejlesztő programok Békés megyében, 1986–1996*. Ez összegzés. Lehetőség arra, hogy egy-egy megyei intézmény, regionális központ vagy egyesület köré szerveződő műhelymunka keretében folyó tevékenységeket bemutassuk, és általános érvényű tapasztalatokat fogalmazzunk meg. A Békés megyéről szóló tanulmánykötet olyan informatív tanulmányokat tartalmaz, amelyek segítségével akár más megyében is megvalósíthatók vagy továbbgondolhatók az egyes programok. A negyedik kötet a *Kulturális segítőmunka fiatalokkal* címmel jelent meg. Egy konferencia anyaga, amelyet az intézet Művelődésszervezeti és Felnőttnevelési Osztálya szervezett 1999-ben. Ez is rendkívül aktuális. S mint gondolkodásmód és témakör fontos, hasonlóan az első kötethez. Úrt pótol a közművelődési kiadványok sorában.

– Milyen forrásból finanszírozzák a sorozat kiadását?

– A Nemzeti Kulturális Alapprogram két pályázatán nyert összeg adta a keretet. Ez a pénzforrás most az intézet számára megszűnt, mert a Magyar Művelődési Intézet, mint országos hatáskörű intézmény az NKA közművelődési szakmai kollégiumához a jövőben már nem pályázhat.

– Milyen köteteket terveznek?

– Jövőre tervezzük a Vas megyei műhelymunkát bemutató kötet kiadását. A közművelődési munka világáról, a kulturális segítő munkáról, valamint a közművelődési intézményrendszer átalakulásáról is készülünk egy kötetet kiadni. Az utóbbi is hi-

ánypótló lenne. Abban bízunk, hogy ezeket a kiadványokat a szakemberképzésben is jól lehet hasznosítani.

– Mennyibe kerül egy kötet, és hol lehet kapni?

– Önköltséges árúak van, 980 és 1200 forint között kaphatók. A köteteket az intézetben lehet megvásárolni. A könyvtárellátó is nagyon sok kötetet rendelt, ez azt jelenti, hogy a könyvtárakban is hozzáférhetőek lesznek. A könyvek megrendelő lapja megtalálható az interneten, a www.mmi.hu címen, a Kiadványok részben.

– Egyetlen kötetből áll egyelőre, de elindult egy másik sorozat is.

– A címe: *Közművelődés és Felnőttoktatás*. Abból a szempontból jelent újdonságot a közművelődési szakkönyvek között, hogy igyekszik számba venni, hogy a közművelődésen belül milyen felnőttoktatási tevékenységek folynak. Rendkívül aktuális téma. A művelődési intézmények rengeteg esetben szerveznek tanfolyamokat, képzéseket, és helyet biztosítanak az iskolarendszeren kívüli, de állami diplomát adó szakképzéseknek. Nagyon fontos, hogy újragondoljuk az egész közművelődési tevékenységet abból a szempontból, hogy milyen tartalmi sokszínűségnek kell megfelelnie a felnőttnevelésnek. A sorozat most készülő második kötete a korábbi, két egymást követő évben megrendezett „Az európai felnőttnevelés perspektívái” című konferencia előadásait tartalmazza. Viszonylag sokat lehet olvasni a felnőttoktatásról, de szerkesztett kötetben együtt még nem jelent meg leírás a különféle európai felnőttoktatási rendszerekről, az úgynevezett nyitott művelődési formákról. Kiemelten fontos ez, mert az Európai Unióban az egész életen át tartó tanulás követelmény. Elengedhetetlen ehhez igazítani a magyar közművelődés rendszerét. Ez indokolja, hogy ebből a témából külön sorozat lett. Egy következő kötet az egyes szervezetek oldaláról mutatja be a hazai közművelődési rendszerben folyó felnőttképzési tevékenységet.

– Gondolom, a szerkesztő határozza meg a témákat.

– Nem kellek hozzá, mert maguktól jönnek. Például az intézetben működik egy felnőttnevelési fórum. Negyedévente tartanak összejevetelt, amelyen rengeteg minden elhangzik. Rendkívül sok szektort foglal magába. Szakembereket hívunk, s egy-egy témát járunk körül, mint például a funkcionális analitizmus vagy a felnőttnevelési törvény. Kialakul, hogy mely témákat kellene kötetben megjelentetni, melyikhez van már elegendő anyag.

– Ahhoz, hogy a sorozat jelleget megőrizzék, rendszeresen új köteteket kell kiadni. Miből tudják ezt fedezni a jövőben?

– Abban bízom, hogy mert nagyon keresettek a könyveink; részben a korábban megjelent kötetek bevétele szolgál forrásul. Másrészt biztosan szponzorokat is kell keresnünk. Azt gondolom, hogy az elmúlt tíz évben esetleges volt, hogy mi jelent meg a közművelődésben. A közművelődési tanfolyamokon csak öt-tíz évvel ezelőtti szakirodalmat tudunk ajánlani. Közben óriási változások történtek, de a könyvkiadás nem követte azt. Az intézet feladata, hogy előteremtse az évi három-négy kötet megjelenéséhez szükséges pénzt.

Sághy Erna

TÁRSALGÁS A DOLGOK VELEJÉRŐL

Aki eddig nem ismerte volna Molnár Tamást, most kedvére ismerkedhet vele. Az Európa Könyvkiadó két esszéjét jelentette meg egy kötetben, a Szent István társulat pedig gondolatainak gyűjteményét adta közre Tóth Zoltán József válogatásában és szerkesztésében. Ez utóbbinak a címe: *Igazság és történelem*. Molnár Tamás maga írta az *ÉN*, *Symmachus*-ban, hogy „a Symmachusok felfogják a folyamat lényegét, sőt látják történelmi megalapozottságát, a hozzá vezető okok és okozatok láncolatát, következményeit mégis elítélik bizonyos történelmen túli igazságok nevében”. A folyamat lényegének leírását a *Lélek és gép* tartalmazza.

Két nagy okunk is van rá, hogy a jövőre 80 éves Molnár Tamás társaságának örvendjünk. Az emberileg lehetséges elfogulatlanság jegyében olyan tágasan, ugyanakkor olyan könnyedén, szellemesen, hajlékonyan gondolkodik előttünk és társalog velünk, mint senki Magyarországon. Itt ilyen intellektus '45 után fel sem nőhetett, ki nem bontakozhatott, legfeljebb csírájában lappanghatott. Ezért úgy kell ő nekünk, mint egy falat kenyér.

A gondolkodás világa kísérteties, talaja sikamlós. Fontos tehát, hogy a gondolkodónak legyen belső otthona, legyenek biztos fogódzói. És ugyanilyen fontos, hogy szabadon közlekedjék, a szellemi társulások közt is szabadon. Molnár Tamásnak mindez megadatott.

Végigviszi a gondolatfutamokat, de nem válik sem dogmatikussá, sem kétségbeesetté, sem cinikussá. Máskor kanyarog, bolyong, tűnődik, cseveg, mintha köznapit esetlegességekről szólna. Különös képessége, hogy a végiggondolt gondolat rab-ságából szabadulni tud, majd sértetlenül, eleven emberként elvegyül. Aztán ismét kiválik. Hivatásszerűen ebben a ritmusban él, és ép lélekkel létezik.

Fejtegetéseit olvasva persze számos kérdeznivalónk támad, ellentmondásokba ütközünk, úgy érezzük, némely megállapítását cáfolni tudnánk, de azt is érezzük, hogy egy gondolkodó ember valóban kommunikál velünk, és mi is valóságosan kommunikálunk övele. És ez nagy dolog, mert „...egy dekadens időszakban elsőként a kommunikáció szakad meg az egyén és beszűkült, törékennyé vált környezete között”.

Korunk dekadenciája minőségileg különbözik a római császárkor 1600 évvel ezelőtti dekadenciájától. Akkor csupán két szakralitás váltotta egymást: a politeista szakralitás helyébe folyamatosan a monoteista szakralitás lépett. Jelenleg a világ totális deszakralizációja zajlik. A monoteizmus lényegében megnyitotta az utat, hogy a szakrális absztrakt abszolútum később bármilyen profán abszolútummal felcserélhető legyen: az emberiséggel, egy eszmével, egy fajjal, a tudománnyal, a technikával, avagy magával az emberrel. Az abszolutizált ember pedig természetesen beavatkozhat a társadalomba, a természetbe, sőt önmagába is, és ezzel az ember végső soron önmagát is megsemmisíti.

Két világszemlélet határán élünk, melyek egyike az emberiség kezdetétől létezik, a másik pedig a mi századunkban bontakozott ki. „Elegendő egy kicsit a felszín alá nézni, hogy megállapíthassuk, a modern szellem úgy, ahogy van, a maga romboló brutalitásával túlszárnyalja a legszörnyűbb barbár betöréseket. Az irtóhadjáratban több tudatosság van, mint abban a romlásban, amit a vandálok végeztek. Más, mondjuk nyelvi pusztítások új kifejezésekkel cserélték fel az öröklött kifejezéseket, de

ezek mindig ugyanarra a valóságra vonatkoztak, a századunkban folyó pusztítás ezzel szemben sem a kifejezéseket, sem a valóságot nem fogadja el, Isten, transzcendencia, logosz, értelem, emberi kapcsolatok, sőt biológiai azonosság – mindezeknek lassan nyomuk sem marad.”

A nyugati civilizációt megelőző minden jelentős civilizáció rendelkezett azokkal az ismeretekkel és találmányokkal, amelyekre a Nyugat épült. Miért került a Nyugat hegemónikus helyzetbe? Azért, mert a rációról levette a bölcsesség és az erkölcs fékjét?

Mindenesetre Molnár Tamás azt vallja, hogy 33 éves korában a megvilágosodás erejével hatott rá az értelem és az erkölcs viszonyának ama felfogása, amely egy ír apácával folytatott beszélgetés során kristályosodott meggyőződéssé benne. Azzal együtt, hogy a legnagyobb kísértés végül is a *góg*, vagyis az alázat hiánya.

Mi is találkozhatunk az ír apácával, ha a civilizációnk nem is.

Molnár Tamás könyvei:

ÉN, *Symmachus*. Lélek és gép Európa Kiadó, 240 oldal, 1600 Ft

Igazság és történelem Szent István Társulat, Budapest 336 oldal, kötve, 1700 Ft

(Gődény Endre könyvismertetése másodközlés. Megjelent az Új Könyvpiac 2000. X. évfolyam decemberi számában.)

HÍREK, FELHÍVÁS

Babó Antal emlékére barátai 2000 novemberében emlékdíjat alapítottak. Az alapítás célja – az ő szellemében – olyan személyek erkölcsi támogatása, akik a művészet, sőt tágabban: az alkotó aktivitás bármely területén valóban alkotó módon viszik, fejlesztik tovább a magyar formahagyományokat és szellemiséget, és életük alakításában is példának, kisugárzó hatásúnak, értékteremtőnek tekinthetők. (Ez a díj tehát elsősorban nem a népművészeti hagyományörzés támogatását tekinti céljának, hanem az olyan alkotókat, akiknek munkássága a legkülönfélébb új formák megteremtését jelenti; ám olyan formákat, amelyeket egyértelműen áthat a magyar szellemi értékek öröksége).

A díj erkölcsi elismerés, pénzadományozással nem jár. A díjazott megkapja a Péri József ötvösművész által tervezett plakettet és egy oklevelet, amelyet Somogyi Győző festőművész készít el a számára, és lehetőséget nyer arra, hogy a kőszegi református templomban az adott év novemberében kiállítását (vagy ha előadóművészről van szó: koncertet, előadást) tartson.

Kiosztották a Kisteleki Endre Alapítvány díjait. A szegedi Somogyi-könyvtárban az alapítvány névadójának, Kisteleki Edének (1861–1931) születésnapján kiosztották a várostörténeti pályázat díjait. Az első díjat Bálint László *Szervezkedések Szegeden és környékén 1945–1951* című dolgozatával nyerte. Jutalomban részesült Jaksza Helga *Bálint Sándor ponyvahagyatéka a szegedi Egyetemi Könyvtárban*, és Szilágyi György *A helyi népképviselet elvei és gyakorlata Szegeden 1950 és 1990 között* című munkája.

Megjelent az Európai Unió „Kultúra 2000” programkiírása. A Kultúra 2000 keretprogram (2000–2004) a kulturális tevékenységek támogatására jött létre (kivéve a film és az audiovizuális média területét). Célja a közös európai kulturális identitás tudatosítása, amely elősegíti az európai népek egymás iránti megértését, kölcsönös megismerését. Kiemelt fontosságúnak tartja az állampolgárok, főként a hátrányos helyzetűek és a fiatalok hozzáféréseinek és részvételének elősegítését a kulturális tevékenységekben, a művészek és alkotásaik mobilitását, valamint új technológiák alkalmazását. Az Európai Bizottság tájékoztatása szerint a program a 2001. évtől Magyarország számára is elérhető lesz. Az ez évi kiírásról bővebb tájékoztató a következő címen található: http://europe.eu.int/comm/culture/culture2000_en.html

A Kultúra 2000 program magyarországi hivatalos koordinátora a **KulturPont Iroda**. Fő feladata a magyar kulturális élet szereplőinek tájékoztatása a Kultúra 2000 programról, és a kultúrát érintő egyéb uniós pályázati lehetőségekről. Közös pályázatok benyújtása érdekében partner adatbázisokkal segíti a kül- és belföldi potenciális társintézmények egymásra találását, terjeszti a kultúrával kapcsolatos uniós információhordozókat, kapcsolatot tart más országokban működő kontaktirodákkal. Az ügyfélszolgálaton kívül előadás-sorozat, illetve interaktív web-felület is hatékony segítséget nyújt a magyar pályázóknak. Elérhetőség: 1072 Budapest, Nagydíófa u. 10-12. telefon: 322-0088 fax: 462-0613 www.kulturpont.hu info@kulturpont.hu

Culturelink Hálózat az Interneten. A zágrábi központú CULTURELINK hálózat adatbankja az Interneten információkat tartalmaz a kulturális életről a hálózat tagjai számára, és minden a kulturális fejlődés iránt érdeklődőnek. A rendszeresen frissített adatbázis egyedülálló információforrás az UNESCO és az Európa Tanács tagállamokról. Közel ezer kulturális hálózatot és intézményt ismertet a világ minden tájáról. Az adatbázis ismerteti ezek kutatási projektjeit, publikációit, művészi tevékenységüket, nemzetközi együttműködésüket. <http://www.culturelink.hr/imomain.html>

A **KulturKontakt Austria** 1989 óta tevékenykedik, karöltve az illetékes osztrák szakminisztériumokkal, a közép- és kelet-európai reformállamokkal való kulturális és oktatási együttműködés témájában. Nemzetközi intézményekkel közösen számos művészeti, oktatási és kulturális kezdeményezést, kísérleti projektet támogat, az európaiak közötti kölcsönös megértés előmozdításáért.

Cím: KulturKontakt Austria, Spittelberggasse 3, 1070 Vienna, Austria, tel: 43-1 523 87 65 fax: 43-1 523 87 65 20 e-mail: kk@kulturkontakt.or.at honlap: <http://www.kulturkontakt.or.at/kk>

(A nemzetközi híreket összeállította Horanyecz Tünde)